

Seidl, Ivan

Jaroslav Vrchlický a Emilio Teza : v kontextu česko - italských literárních a kulturních vztahů

In: Seidl, Ivan. *Jaroslav Vrchlický a Emilio Teza v kontextu česko-italských literárních a kulturních vztahů : vzájemná korespondence z let 1885-1901*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1988, pp. 11-59

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122413>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

**JAROSLAV VRCHLICKÝ A EMILIO TEZA
V KONTEXTU ČESKO-ITALSKÝCH
LITERÁRNÍCH A KULTURNÍCH VZTAHŮ**

ZÁKLADNÍ ÚDAJE O ČESKO-ITALSKÝCH LITERÁRNÍCH VZTAZÍCH AŽ DO KULTURNÍHO VYSTOUPENÍ JAROSLAVA VRCHLICKÉHO A EMILIA TEZY

Otázce česko-italských a italsko-českých kulturních vztahů byla v minulosti věnována značná pozornost zejména na konci 19. století a v průběhu 1. poloviny 20. století. Tehdy vznikly publikace, které jsou významné zejména z materiálového hlediska¹ a které bývají často citovány i v soudobých, především historických a uměnovědných pracích, jež se tak či onak česko-italské pomezí problematiky dotýkají. Nedostatek novějších, metodologicky koncepčních syntéz z dané oblasti pocítujeme zejména tam, kde se nad vývojem česko-italských a italsko-českých vztahů zamýšlíme z hlediska konkrétních, úže vymezených disciplín a oborů lidské činnosti (tedy i z hlediska literární vědy).

Korespondence Jaroslava Vrchlického a Emilia Tezy patří nepochybně do literárněvědné badatelské oblasti, a to jak sama o sobě (texty jednotlivých dopisů jsou namnoze nevýznamnými literárními dokumenty), tak ve vztahu k biografii obou tvůrců a k celé řadě konkrétních literárně uměleckých a literárně kritických artefaktů (překlady, recenze, zprávy), které byly uvedenými autory v rámci obou národních literatur publikovány a které jsme často schopni lépe chápat a hodnotit právě na základě znalosti této korespondence. Předmět našeho zájmu náleží tedy do oblastí česko-italské a italsko-české srovnávací literární vědy. Chceme-li plně zhodnotit význam předkládaných materiálů, je vhodné vidět je v kontextu této disciplíny, a to v jejím historickém profilu.

¹ Srov. např.: Ferdinand Tadra, *Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských* (Praha 1897); Arturo Cronia, *Čechy v dějinách italské kultury* (Praha 1936); Jan B. Novák, „I rapporti culturali della Boemia e del popolo cecoslovacco coll'Italia nel passato“. In: *La Cecoslovacchia* (Roma 1925); Josef Bukáček, *Le relazioni culturali ceco-italiane dalle origini all'epoca presente* (Trieste 1930). Na speciálnější studii, věnované pouze určitým obdobím nebo osobnostem, budeme odkazovat postupně.

V následujících kapitolkách se proto pokusíme naznačit nejdůležitější skutečnosti o vzájemných vztazích obou sledovaných literatur, a to jednak v době předbělohorské, jednak v období 19. století. Na pozadí širšího literárněhistorického rámce, který takto nastíníme, vynikne pak zřetelněji neobyčejný význam, který práce a odkaz Jaroslava Vrchlického i Emilia Tezy mají. Oba tvůrci ostatně pracovali s vědomím všech historických souvislostí a tradic, z nichž jejich činnost vyrůstala a na něž také vědomě navazovali.

OD POČÁTKU OBOU NÁRODNÍCH LITERATUR DO BÍLÉ HORY

Je známou skutečností, že styky mezi Slovy ve střední Evropě a latinskoitalským obyvatelstvem Apeninského poloostrova jsou doloženy od 9. století. Mají charakter politický, náboženský i kulturní, rozvíjejí se jednak v souladu s postupující christianizací slovanského obyvatelstva a se silicím vlivem (později vítězstvím) latinské liturgie na Moravě a v Čechách, jednak s rozvojem obchodních cest a styků a s častými vojenskými výpravami německých císařů do Itálie. Tyto styky jsou doloženy písemnými památkami a dokumenty^{II}, z nichž některé mají rovněž umělecké aspirace.^{III} V zásadě nám však texty vzniklé v průběhu 9.—13. století nedávají právo ani možnost mluvit o skutečných vztazích mezi dvěma národními slovesnými kulturami. Je jistě důležitou skutečností, že latinská zpracování nejprve cyrilometodějské, později i svatováclavské a svato-vojtěšské legendy pořízená v Itálii^{IV} obsahují také narážky na prostředí velkomoravského dvora, na česká knížata, českou lidovou mluvu a středoevropské zvyky. Tyto texty však vznikaly v kontextu církevní (nánárodní, kosmopolitní) literární produkce, měly internacionální charakter a byly v podstatě nástrojem popularizace církevní kulturní politiky. Narážky na české osobnosti v italských latinských kronikách, popř. stručné informace o italských poměrech v české latinské kronice *Kosmově* (pozdě-

^{II} Přehled nejdůležitějších textů uvádí A. Cronia, *op. cit.*, s. 13—35.

^{III} Srov. např. Pietro da Eboli, *De rebus siculis (Liber ad honorem Augusti)*, veršovaná kronika z roku 1195, která hovoří i o české účasti na dobývání Neapole císařem Jindřichem VI. r. 1191 a v níž se autor obdivuje udatností českých bojovníků. Srov. A. Cronia, *op. cit.*, s. 28—29.

^{IV} *Vita S. Konstantini cum Translatione S. Clementis (Legenda italica)* z 10. století; *Passio Sancti Venceslai martyris* z 10. století; *Vita et passio S. Adalberti martyris Christi* z 11. století.

ji v *Dalimilově kronice*) jsou rovněž nahodilými tematickými ohlasy, které nejsou projevem styku dvou národních slovesných kultur.

Je pravděpodobné, že na rozvoj světské dvorské kultury v Čechách zapůsobil i příklad Fridricha II. Hohenstaufského, římského císaře (1220 až 1250) a krále Obojí Sicílie (od r. 1208). Epochální význam sicilského dvorského prostředí, vysoká úroveň Fridrichovy státní administrativy a vyspělá kultura (za přímé účasti císaře vznikla na Sicílii první italská básnická škola, jejímiž protagonisty byli namnoze dvorští úředníci), zjevná vlašnost panovníka vůči církevním dogmatům a církevní politice, intelektuální zvidavka a jiné protorenesanční aspekty Fridrichovy osobnosti imponovaly nepochybně posledním Přemyslovcům, kterým se právě od tohoto císaře dostalo jedné z nejdůležitějších státoprávních listin českého království. Není možno nevidět souvislost mezi aspiracemi Přemysla Otakara II. na císařskou korunu a celkovým kvalitativním povznesením pražské královské kanceláře, kde působila také řada Italů, kteří spojovali notářskou činnost s literární praxí tak, jak to bylo zvykem na Fridrichově dvoře: je ostatně známou skutečností, že Ital Enrico da Isernia (Henricus Italicus), protagonista pražského úředního a literárního života za Přemysla Otakara II., byl odchovancem sicilských básníků a notářů. Přímé pronikání italských právníků^V, úředníků, řemeslníků i umělců do Čech pokračovalo i za Václava II. Bezvýsledné pokusy tohoto panovníka o založení univerzity v Praze nebyly náhodnými událostmi prestižního charakteru, nýbrž zákonitým jevem, vyjadřujícím mohutnějící kulturní, vědeckou, filozofickou i politickou úroveň tehdejšího česko-německého (především dvorského) společenského života.^{VI} V té době se u nás pěstuje i česky psaná světská (např. rytířská) literatura: mezinárodní literární filiace jsou zde nabílední, opět však nejde o vztahy jedinečných národních slovesných kultur jako spíše o česká zpracování mezinárodních látek, obíhajících Evropu v latinských verzích (srov. např. *Alexandreis*).

Historická příležitost k intenzivním česko-italským literárním stykům se vytvořila v době vrcholu lucemburského panování v českých zemích. Naše literatura se ve 14. století bouřlivě rozvíjí, bohatne její žánrový záběr i její difúze v různorodých společenských prostředích. Italsky psaná literatura má pak za sebou již více než jedno století nepřetržitého kvantitativního rozvoje: během tohoto poměrně krátkého období se jak známo

^V Nejvýznamnější osobností tu byl Gozzo di Orvieto, který uvedl do Čech římské právo a vytvořil svým dílem *Jus regale montanorum* předpoklady k pozdější italizaci naší právní kultury ve 14. a 15. století.

^{VI} Existuje např. bezprostřední souvislost mezi opisy astronomických rukopisů pořizovaných Václavem II. (předtím byla astronomii věnována mimořádná pozornost právě na Fridrichově dvoře na Sicílii) a studiem astronomie pěstovaným na vysoké úrovni v Praze za Karla IV. Srov. k tomu V. Herold, Z. Horský, M. Mráz, „Filozofie a přírodní vědy v době Karlově“. In: *Karolus Quartus* (Praha 1984), s. 257.

propracovala na špičku tehdejšího literárního života v Evropě. Kosmopolitní pražské prostředí i přítomnost světské národní kultury v Čechách vytvářely příznivé podmínky pro recepci italského písemnictví u nás. Skutečnost, že navzdory těmto okolnostem nebyl vztah obou národních slovesných kultur v této době plně rozvíjen, má řadu důvodů, z nichž základním je nepochybně nerovnoměrnost celkové úrovně ekonomického a společenského života v českých zemích a v Itálii a s tím související nízká či slabší intelektuální vnímavost především českého prostředí vůči kulturním a literárním podnětům přicházejícím z italského společenského kontextu. Dialog Petrarkey^{VII} s Karlem IV. a českými vzdělanci působícími v říšské dvorské kanceláři asi musel zůstat na poloviční cestě, a to nejenom z hlediska úzkých politických zájmů, týkajících se rozdrobené severní Itálie, nýbrž i z širšího hlediska obecně kulturního a literárního. S jistou dávkou zjednodušení je možno říci, že kosmopolitní koncepce kultury, uplatňovaná ve dvorském prostředí vrcholně feudální lucemburské monarchie, pojímala světskou, v národních jazycích psanou literaturu, zejména byla-li spjata s měšťanským prostředím, jako pozoruhodnou kuriozitu, vnitřně však nepočítala s její nutností, nezbytností a zákonitostí v soudobém kontextu lidské vzdělanosti. V podstatě prohluboval Karlův císařský dvůr staré kulturní tradice vrcholného hohenstaufského sicilského období (včetně kultu žen) s tím, že do nich zvnějšku zaintegroval některé (měšťanské) prvky soudobé zahraniční kultury. Naopak Petrarca představoval v Praze vzdělance, který sice vzhlíží s nadějí k císařství jako k politické instituci, podobně jako se doma shlíží v italských signoriích, ale činí tak jako odchovanec měšťanské kultury, bez níž je rozvoj písemnictví a umělecké literatury v severní Itálii zcela nemyslitelný a která sehrála roli základního faktoru v genezi národně orientovaného italského humanismu a později i italské renesance. Je-li snad možno označit Petrarkey už za jednoho z prvních mluvčích kultury italských signorií, je nutno si zároveň uvědomit, že signorie se stala výrazem refeudalizace italské společnosti až jako vývojový produkt městských republik 13. století (Boloňa, Florencie), které odpovídaly charakteristice raně buržoazních státních útvarů z hlediska ekonomického, politického i kulturního. Severoitalská literatura 13. a 14. století se právě v závislosti na společenském prostředí, s nímž je spjata, jeví na jedné straně již jako silně indivi-

VII Italských vzdělců bylo v Praze přirozeně více (Cola di Rienzo, Niccolò Beccari, Giovanni de Marignolli, Angelo di Firenze atd.). Cesta Petrarkey do Prahy (1356) bývá však považována za počátek přímých italsko-českých a česko-italských literárních vztahů a navíc za datum prvního přímého proniknutí raného italského humanismu do zahraničí. Srov. k tomu A. Cronia, *La fortuna del Petrarca nella letteratura ceca* (Firenze 1933), s. 1—2. Petrarca je navíc nejenom iniciátorem, ale i prostředkovatelem pronikání italských literárních děl (psaných v latině) do Čech a na Moravu v průběhu 14., 15. a 16. století: právem se tedy jeví jako skutečný symbol vzájemných literárních vztahů v uvedené době.

dualizovaná, na druhé straně jako vlastenecky angažovaná, ať už ve smyslu městských států a signorií, či ve smyslu abstraktní italské národní pospolitosti. V Čechách a na Moravě je ekonomická i politická situace odlišná: města se sice v průběhu 13. století bouřlivě rozvíjejí, řemeslnickým cechům jsou však systematicky upírána politická práva ještě za Karla IV. Je tedy snadné pochopit, že v 1. polovině 14. století byl u nás počet vzdělců spjatých s měšťanským prostředím dosud nevýrazný. Pojem národního vlastenectví je u nás v té době rozvíjen především ze šlechtických pozic (srov. *Dalimilova kronika*).

Nenalezl-li Petrarca v Praze pochopení jako představitel národního italského humanismu (a tedy i jako básník *Rerum vulgarium fragmenta*), nechyběla zde na druhé straně vnímavost vůči Petrarkovi — básníkovi latinskému.^{VIII} Jazykové hledisko tu není podstatou zkoumaného okruhu problémů, může se tak však jevit a rozhodně není zanedbatelné. V každodenní kulturní praxi měla latina na Apeninském poloostrově dominantní postavení, takže mohla hrát roli brzdícího faktoru vůči mocně se rozvíjejícímu italskému písemnictví, a to především v jeho pronikání do ciziny. (Je příznačné, že ještě v 16. století bude v Čechách a na Moravě italská literatura recipována výhradně z latinských, popř. německých překladů.) Na druhé straně byla i v Čechách latinská Petrarkova tvorba všeobecně srozumitelná v kruzích vzdělců. Pobyt českých a moravských studentů na italských univerzitách konec konců ještě neznamenaly, že by si posluchači v jejich průběhu museli osvojit italský jazyk. A jako ne nepodstatný faktor zde působí i okolnost, že Petrarca sám přikládal význam především své tvorbě latinské, o níž se domníval, že bude základem jeho posmrtné slávy.

Důležitější než jazykové hledisko je však pro Petrarkův kulturní úspěch v Praze podstatná skutečnost, že básník *Rerum vulgarium fragmenta* se výrazně liší od básníka *De remediis utriusque fortunae*, *Psalmi poenitentiales* a dalších latinských spisů. Latinská Petrarkova tvorba je dílem poplatná středověkému křesťanskému universalismu, dílem představuje jeden z těch aspektů nové evropské senzibility, které souvisejí s hlubokým vnitřním smyslem rodičího se humanismu (uvolňování individua — konkrétně především měšťana — ze závislosti na středověkých ideologických a mocenských schématech), ale bezpodmínečně jej nevyjadřují: jedná se o kult antiky, oslavu římského císařství, rehabilitaci starověké kultury a především latinského písemnictví. Navzdory skutečnosti, že v Čechách a na Moravě chyběla tradice a namnoze i konkrétní empirie ve vztahu ke klasické římské kultuře, byl i tento aspekt latinské Petrarkovy tvorby v Praze recipován. V zásadě se však dá říci, že pražští

^{VIII} Jak bylo často konstatováno, toto Petrarkovo působení se dotklo vlastně jen omezeného okruhu osobností, seskupených okolo Karla IV. Přesto jde o mimořádně důležité podněty, které se budou v Čechách i na Moravě rozvíjet později.

vzdělanci nepochopili komplexně vnitřní smysl Petrarkova kulturního zjevu a z jeho latinské tvorby a z jeho pojetí vzdělanosti přijali především ty aspekty, které byly ještě poplatné středověku, anebo ty, které se daly snadno transplantovat do pražského kulturního prostředí jako aktuální (případně i módní) evropské literární jevy.^{IX}

Naznačené společenské a kulturní disproporce mezi českým a italským prostředím nám pomáhají vysvětlit všechny nedůslednosti a paradoxy, které můžeme konstatovat v postojích českých vzdělců v době vlády Karla IV. Tak např. císařův kancléř Jan ze Středy je na jedné straně právem považován za nejdůležitějšího představitele protohumanistické české vzdělanosti (a je také ve své době skutečným reprezentantem česko-italských literárních vztahů^X), na druhé straně se však patrně zasazuje o likvidaci Ockhamových spisů v Čechách^{XI} (a tedy o likvidaci myšlenek, které podobně jako myšlenky Marsilia Ficina vyjadřují nové evropské myšlení a předjímají buržoazní demokracii). Podobné skutečnosti je možno uvést z oblasti umění. Jak konstatuje nedávná studie o české hudební kultuře v době Karla IV., všem českým vzdělcům pobývajícím tehdy dlouhodobě v Itálii (včetně Jana ze Středy) zůstala bytostně cizí hudba italského trecenta, která byla svým zásadně světským obsahem poplatná nové evropské senzibilitě.^{XII} V důsledku toho zůstala

^{IX} Pod přímým literárním vlivem Petrarkovým vzniklo v Praze asi v 70. letech 14. století anonymní „knížecí zrcadlo“, imaginární latinský dialog mezi Karlem IV. a Václavem IV., který je zčásti převzat z *De avaricia vitanda* (1358) a v němž se mimo jiné uvádí i skutečnost, že Karel IV. si brával na své četné cesty Petrarkovy spisy. Srov. k tomu A. Cronia, *La fortuna . . .*, op. cit., s. 6; A. Vidmanová, „Karel IV. a latinská literatura v Čechách“. In: *Karolus Quartus*, op. cit., s. 295.

Jako inspirující podnět posloužil Petrarkův spis *De remediis utriusque fortunae* (1366) i Janovi ze Šitboře (či z Žatce, 1350—1414), který napsal také pod jeho vlivem okolo r. 1400 v němčině skladbu *Ackermann aus Beheim*.

Pokud jde o opisy latinských Petrarkových děl pořízené v Čechách ještě ve 14. století, srov. A. Cronia, *La fortuna . . .*, op. cit., s. 6. V jiném Croniově spisku, *Boccaccio v českém písemnictví* (Praha 1949), s. 4—5, srov. též poznámky o přítomnosti latinských rukopisů boccacciovských a dantovských v Čechách ve 14. století. Tyto rukopisy zřejmě souvisejí s Petrarkovým kulturním vlivem v Praze a jeho pozdějším přenesením na Moravu.

^X Nadšený sběratel rukopisů, učenec, vynikající stylist, osobní přítel řady italských humanistů (např. Coluccia Salutatiho). Jím z Itálie dovezené rukopisy se v Čechách a na Moravě často opisovaly, překládaly a pak dál šířily do dalších středoevropských zemí: např. *Quadrupartito* (Boniohannes Messanensis, 1337) se u nás dochovalo v 30 rukopisných verzích, srov. A. Vidmanová, op. cit., s. 297; r. 1516 je pak Mikuláš Konáč z Hodiškova přeložil do češtiny a knižně vydal.

^{XI} Ludvík Svoboda uvádí tuto skutečnost ve své stati „Raný humanismus doby Karlovy“ (in: *Karolus Quartus*, op. cit., s. 243, pozn. 6), opíraje se o práci F. M. Bartoše publikovanou ve *Věstníku České akademie*, roč. 53, s. 93, pozn. 8.

^{XII} Srov. František Mužík, „Česká hudební kultura doby Karlovy“. In: *Karolus Quartus*, op. cit., s. 334.

česká hudební kultura věrná starému jednohlasému liturgickému zpěvu. Stejně tomu bylo v oblasti umělecké literatury. Je více méně zákonitým jevem, že aktivní znalost italské literatury Jana ze Středy končí u Božské komedie^{XIII} (která je spíše ideovou syntézou středověku než předobrazem novověku) a že císařský kancléř musel zůstat hluchý vůči sonetům v lečtém ohledu už novověké sbírky *Rerum vulgarium fragmento*.

Navzdory skutečnosti, že pro soustavnější recepce raného italského humanismu chyběly u nás v polovině 14. století podmínky společensko-ekonomické a zřejmě i všeobecně kulturní,^{XIV} je nutno uvážit skutečnost, že první náběhy k raně humanistické kultuře v Čechách nescházely a že pozdější italianizace jednoho křídla naší národní slovesnosti vyplývá konec konců i z domácího vývoje vzdělanosti a kultury. Ludvík Svoboda shrnul nedávno nejdůležitější skutečnosti z této oblasti, mimo jiné i pod dojmem Winterovy interpretace raného humanismu v Čechách ve 14. století.^{XV} Konstatuje, že „u karlovských humanistů, ať to byl okruh sebeužší, je nesporná jistá avantgardnost, která není dost oceňována. Winterova koncepce raného humanismu, procházející celou jeho knihou, obsahuje tyto prvky: protohumanismus v tradiční podobě, augustinismus, devotio moderna, dynamické nacionální sebeuvědomování, nominalistická via moderna, konciliarismus, viklefismus“.^{XVI} Jak patrně, jedná se o komplexní a dynamické pojetí všech jevů, které se postupně uplatňovaly ve společenské nadstavbě předkrizové lucemburské monarchie: tvůrčí neklid a potřeba obrody provázejí i ve středoevropském prostředí první záblesky nové evropské senzibility, v níž jsou raně humanistické tendence organicky a neodmyslitelně propojeny s tendencemi raně reformními a na jejímž vzniku se podílejí nejenom písaři augustiníanských, kartuziánských a cisterciáckých klášterů, hojně zakládaných v Čechách (působí v nich i mnichové povolání z Itálie, kteří pracují již v duchu raného humanismu), ale i přírodovědci — nominalisté na univerzitě a v okruhu mistra Klareta. Do raně humanistické duchovní atmosféry v Čechách zapadá konec konců i Tomáš Štítný ze Štítného, který píše o náboženských věcech z pozice laika, a navíc v národním jazyce.

Z italských textů pojednávajících ve 14. století o Čechách a o českém prostředí je nejdůležitější *Chronicon Boemorum* Giovanniho de Marignolli: jedná se však o práci latinskou a navíc psanou v Praze na základě zakázky Karla IV. Dále je záhodno uvést ohlasy na české

XIII A. Cronia (*La fortuna . . .*, *op. cit.*, s. 3) uvádí svědectví Giovanniho z Raveny, podle něhož Jan ze Středy dokázal citovat dlouhé pasáže *Božské komedie* z paměti.

XIV Anežka Vidmanová dokládá nízkou úroveň filologického vzdělání písařů v době Karlově i Václavově: srov. *op. cit.*, s. 297.

XV Ludvík Svoboda, *op. cit.*, s. 233—245. Eduard Winter, *Frühhumanismus* (Berlin 1964).

XVI Ludvík Svoboda, *op. cit.*, s. 238.

panovníky v Dantově *Božské komedii* (VII. zpěv *Očistce*), informace o Přemyslovcích a pražských Lucemburcích v některých kronikách psaných už italsky^{xvii} a dojmy z návštěvy Prahy Uberta Decembria.^{xviii}

Vliv husitského hnutí na konci 14. století a v 1. třetině 15. století přirozeně v Čechách upřednostňuje raně reformní složku nového evropského myšlení na úkor složky humanistické. Navzdory značně negativnímu postoji vůči Itálii, který je v této době pro české myšlení příznačný a který je výslednicí aktuální politické a ideologické situace a stanovisek propapežské strany, hraje italská kultura v Čechách a na Moravě nadále roli klíčového orientačního bodu, protože je nejenom monopolním vývozcem klasického modelu renesanční estetiky, ale i zprostředkovatelem křesťanského světového názoru v původní podobě. V průběhu 15. století bude proto italská kultura nacházet v našich podmínkách stále úrodnější půdu pro svou recepci (mimo jiné i v souvislosti s rozmachem naší měšťanské třídy) a udrží si více méně privilegované postavení až do 1. poloviny 16. století, v jejímž průběhu se čeští vzdělanci začnou orientovat i na staré řecké písemnictví a za křesťanským i klasickým vzděláním budou jezdit ne už do Itálie, ale do Vídně, Lipska a do lutherovského Wittenbergu. Je skutečností, že katoličtí autoři, kteří píší namnoze latinsky a znají Itálii většinou z osobní empirie, reagují v 15. století rychleji a bezprostředněji na kulturní podněty, které odtamtud přicházejí. Z třídního hlediska tito autoři nepředstavují progresivní křídlo tehdejší české společnosti (jsou většinou příslušníky vysoké šlechty), nepostrádají však národní citění a jejich vklad do národní literatury je jistě cenný, i když někdy málo docenovaný.

Důležitou roli má v tomto smyslu Morava, kde pokračují a rozvíjejí se některé tendence raného humanismu (včetně devotia moderna), přenesené sem ve 2. polovině 14. století Janem ze Středy. V Olomouci se dochovaly důležité rukopisy z konce 14. a ze začátku 15. století (různé latinské texty Petrarkovy, jako např. *De vita solitaria* a *De Africa*; Petrarkova biografie od Vergeria apod.)^{xix}. Za významné představitele latinského humanistického písemnictví na Moravě jsou později považováni Tas Černo-horský z Boskovic (1446—1482), Ladislav z Boskovic († 1520) a zejména Augustin Olomoucký-Käsenbrot (1467—1513), jehož spisek *Antilogion* (Vídeň 1512) má na jedné straně bezprostřední vztah k italské realitě a k italsko-latinské kultuře (jde o dialog — spor Guarina z Verony a Poggia Braccioliniho), na druhé straně je důležitým dokladem rene-

xvii *Cronaca di Giovanni Villani dall'anno 1280—1312; Cronaca di Matteo Villani dall'anno 1348—1383.*

xviii Srov. A. Cronia, *Čechy . . .*, op. cit., s. 48.

xix Srov. A. Cronia, „Rassegne critico-bibliografiche. Inchiesta petrarchesca in Cecoslovacchia. Contributi bibliografici“. In: *L'Europa Orientale*, 15, 3—4 (1935), s. 164—179.

sančního myšlení ve střední Evropě. Předmětem dialogu je totiž protiklad republikánského a monarchistického politického zřízení: tyto myšlenky měly nejenom aktuální vztah k disputacím, které se vedly v Budíně na dvoře Matyáše Korvína, ale vzdáleně rezonovaly se souběžně probíhajícími politickým myšlením Machiavelliho ve Florencii.

Je známou skutečností, že Eneáš Sylvius Piccolomini, autor první evropsky proslavené historické práce o Čechách, vzniklé v Itálii^{xx}, zapůsobil svým kulturním zjevem a svým pojetím literatury na řadu českých vzdělanců a měl značný vliv na obnovení humanistické kultury v Čechách zhruba po polovině 15. století. V zásadě je možno říci, že humanismus se v našich i jiných středoevropských kulturních střediscích (Krakov, Budín) ujal k životu dříve než ve Francii i Anglii. Pod přímým vlivem italské kultury (často však také v návaznosti na renesančním prostředí Korvínova dvora v Budíně, popř. i ve Vídni) vyrostla u nás ke konci 15. století generace významných literátů, z nichž část psala pouze latinsky a aktivně recipovala tvorbu velkých představitelů latinsko-italské literatury 15. století, jakož i tvorbu latinských spisovatelů antických. I cizí odborná literatura u těchto našich autorů často připouští, že kvalitativně dostihli svých italských vzorů a stali se osobnostmi vpravdě evropského formátu.^{xxi} Platí to přinejmenším o Bohuslavu Hasištejnském z Lobkovic (1450—1517), jehož útočné epigramy proti papeži Alexandru VI. a Juliu II. připomínají podobně laděné verše Erasma Rotterdamského (Goleniščev-Kutuzov zde dokonce nevyklučuje vliv našeho humanisty na Erasma!^{xxii}) a jež navzdory svým známým jazykovým postojům a v jistém rozporu s kritikami, jež mu byly za jeho života adresovány^{xxiii}, nepostrádá vlasteneckého cítění a dokonce i jisté citlivosti vůči sociálním problémům doby.^{xxiv}

V souvislosti s předmětem našeho zájmu musíme však nyní zaměřit pozornost spíše k národním humanistům a v souvislosti s nimi naznačit základní skutečnosti o převádění děl italských autorů 13.—15. století do českého jazyka. Tato tendence má ovšem svůj počátek již na začátku 15. století, kdy byl v Letovicích na Moravě přeložen neznámým autorem z latinské předlohy do češtiny *Milión* Marka Pola.^{xxv} Překlad byl však

xx *Historia Bohemica* (Roma 1475). Dalším významným italským textem vzniklým v 15. století v Itálii a týkajícím se Čech je dopis Poggia Braccioliniho *Epistola ad Leonardum Aretinum de admirabili animi presentia Hieronymi Pragensis*. České překlady obou těchto prací byly vydány společně v edici Daniela Adama z Veleslavína, srov. pozn. XXXIV.

xxi Srov. Ilja Nikolajevič Goleniščev—Kutuzov, *Italjanskoje vozroždenie i slavjanskje literatury XV—XVI vekov* (Moskva 1963), s. 327—328.

xxii *Op. cit.*, s. 192.

xxiii Jaroslav Vlček cituje v této souvislosti slova Jeronyma Balbuse z r. 1500. Srov. *Dějiny české literatury*, I (Praha 1960), s. 261.

xxiv Srov. k tomu I. N. Goleniščev—Kutuzov, *op. cit.*, s. 190.

xxv Tento překlad našel již své místo v literárněkritické práci Ěmilie Tezy, srov. dále s. 44—45 a pozn. CXVII.

podle všeho předčasný, nenašel ohlas ani v měšťanských kruzích, kterým je text v zásadě určen, ani v šlechtických kruzích, pro které byl překlad pořizován. Rovněž anonymně byla v letech 1459—61 z Petrarkova latinského překladu poslední novely Boccacciova *Dekameronu*^{xxvi} pořízena a později hojně přepisována česká verze příběhu o Walterovi a Gryzeldě, která se pak u nás stala součástí populárních lidových čtení.^{xxvii} Ke konci 15. století již překladatelé často vystupují z anonymity: z r. 1487 máme rukopisný překlad *České kroniky* od Eneáše Sylvia Piccolominiho, pořízený Martinem Húskou, a z r. 1490 je *Neuberský rukopisný sborník*, jenž se váže k literární činnosti Hynka z Poděbrad.^{xxviii} Starší literární historikové se někdy vyjadřovali poněkud zdráhavě o tomto autorovi, považovali jeho lehkomyšlnost a erotickou nevázanost za příznačnou pro mravní úroveň většiny tehdejší české šlechty a dávali jeho zjev do protikladu k serióznosti myšlenek, za něž bojovala česká reformace.^{xxix} Snad je možno vidět v něm i vyhraněného představitele humanisticko-renesančního křídla české kultury, který programově odmítá morální rigoróznost reformačního světového názoru a usiluje o osvobození jedince (sebe sama) z jeho pout. I Hynkova konverze ke katolicismu může být konec konců interpretována především jako protest proti přísné, totalitní religiozitě utraquistů. Takto snad může být Hynek z Poděbrad chápán právě jako překladatel jedenácti novel *Dekameronu*, největšího českého boccacciiovského výboru přinejmenším do r. 1850: jde totiž o příběhy s vyhraněně erotickým nádechem, při jejichž výběru sledoval Hynek zřejmě úzce osobní (antikonformní) hledisko.

16. století je nepochybně zlatým obdobím pro recepci italského písemnictví u nás.^{xxx} Řadu významných edičních počínů zahajuje první český (a zároveň evropský) překlad Petrarkova *De remedii utriusque fortunae*.^{xxxi} Následují různá vydání izolovaných novel *Dekameronu*^{xxxii}

xxvi Je to novela o Gualtierovi, markýzi ze Saluzza, a životních zkouškách, jež musí podstoupit jeho chudá žena Griselda.

xxvii A. Cronia (*Boccaccio ...*, *op. cit.*, s. 6) uvádí s odkazem na J. Jungmanna r. 1560 jako datum prvního knižního vydání. Později byla novela podle téhož pramene vydána v letech 1760, 1779, 1802, 1815, 1818, 1855, 1860, 1889.

xxviii Žil v letech 1452—1492. Pobýval v Itálii a znal významné představitele renesanční kultury.

xxix Srov. Jaroslav Vlček, *op. cit.*, s. 221.

xxx V souvislosti se studiem překladatelské činnosti Mikuláše Konáče z Hodiškova zpracoval tuto problematiku Milan Kopecký (*Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*, Praha 1962): tato publikace je velmi cenná, protože autorovi se zde podařilo vyřešit i často diskutovanou otázku předloh některých českých překladů pořízených a vydaných Konáčem v 16. století.

xxxi Pořídil jej Řehoř Hrubý z Jelení r. 1501. I tímto překladem se zabýval Emilio Teza, srov. dále s. 44 a pozn. CXV.

xxxii 1. novela 4. dne (1507), 1. novela 5. dne (1509), 1. novela 1. dne (1514): Mikuláš Konáč z Hodiškova; 1. novela 4. dne (1592): neznámý překladatel; 9. novela 2. dne (1592): neznámý překladatel.

a dalších Boccacciových děl nebo jejich částí.^{xxxiii} Kromě toho uvádí odborná literatura vydání českých překladů děl následujících autorů: Eneáš Sylvius Piccolomini^{xxxiv}, Girolamo Savonarola^{xxxv}, Filip Be-roaldus starší^{xxxvi}, Marsilio Ficino^{xxxvii}, Poggio Bracciolini^{xxxviii}, Pietro Andrea Matthioli^{xxxix}. Objevují se také další překlady z Petrarky^{xl} a v rukopisné verzi se zachovaly překlady Petrarkových dopisů^{xli} pořízené v 16. století.

Základní (i když ne vyčerpávající) přehled českých edicí přeložených italských autorů je pozoruhodný z několika hledisek. Jak přesvědčivě ukázal Milan Kopecký^{xlii}, výběr textů k překladům vychází z potřeb české renesanční kultury, v níž v zásadě reformace převažuje nad humanismem.^{xliii} Uvedené ediční počiny sice nejsou zdaleka zanedbatelné (některé z přeložených textů mají svou roli ve vývoji české literatury)^{xliiv}, přesto je však možno ve výběru textů konstatovat značnou nevyváženost a nahodilost^{xlv} a rovněž totální absenci velkých humanisticko-renesančních autorů konce 15., popř. začátku 16. století (Lorenzo il Magnifico, L. B. Alberti, L. Pulci, M. M. Boiardo, A. Poliziano, J. Sannazaro, později L. Ariosto, N. Machiavelli a další). Jak známo, italská literatura překonala

xxxiii *Il Filocolo* (1519): neznámý překladatel; *De casibus virorum illustrium* (1547): Mikuláš Konáč z Hodiškova; *De claris mulieribus* (1592): neznámý překladatel.

xxxiv *Historia Bohemica* (1510 a 1585): M. Konáč z Hodiškova a Daniel Adam z Veleslavína; *Somnium de Fortuna* (1516): M. Konáč z Hodiškova.

xxxv Davidův žalm — parafráze podle bible (1514): M. Konáč z Hodiškova.

xxxvi Humanistický dialog *Declamatio ebriosi, scortatiris et aleatoris* (1527 a 1600): M. Konáč z Hodiškova a B. Paprocký z Hlohoh.

xxxvii Úryvky z *Epistole Marsilii Ficini Florentini* (1520): Oldřich Velenský.

xxxviii *Liber facetiarum* (1528 a 1557): M. Konáč z Hodiškova a Jan Albín Vrchbelský. Dále srov. pozn. XX.

xxxix *Pedanii Dioscoridis de materia medica libri sex ...* (1562; 1595 a 1596): Tadeáš Hájek z Hájku u Melantricha; Adam Huber z Riesenbachu společně s Danielem Adamem z Veleslavína.

xl Jde především o *Psalmi poenitentiales* přeložené a vydané r. 1507 M. Konáčem z Hodiškova. Zmínky si však zaslouží rovněž výbor z myšlenek antických filozofů a Petrarky pořázený Janem Češkou r. 1529.

xli Srov. A. Cronia, *La fortuna ...*, op. cit., s. 10.

xlii Op. cit., s. 32—33.

xliii A. Cronia v této souvislosti uvádí, že v překladu 9. Boccacciovy novely 2. dne (vydání z r. 1592) provedl anonymní překladatel značné zásahy do textu, aby odstraněním narážek na lidskou přirozenost vyhověl požadavkům náboženské kultury, pod jejímž vlivem se nacházel. Srov. *Boccaccio v českém písemnictví*, op. cit., s. 8—9.

xliiv Např. Konáčovo dialogické přepracování Boccacciova úvodu k třetí knize *De casibus virorum illustrium* je vlastně prvním českým renesančním dramatem. Srov. Milan Kopecký, op. cit., s. 146.

xlv Je kupříkladu pozoruhodné, že před polovinou 16. století se mezi překládanými italskými autory neobjevuje Dante, jehož *De Monarchia* se octne po Tridentském koncilu na *Indexu zakázaných knih*. M. Kopecký však dokládá znalost Danta u Konáče z Hodiškova, srov. op. cit., s. 188.

období vyhoceného latinského humanismu (kdy téměř všichni autoři psali výhradně latinsky) před polovinou 15. století. *Certame coronario* Leona Battisty Albertiho z r. 1441 má v dějinách italské literatury význam téhož mezníku jako u nás Všehrdova známá předmluva ke *Knihám sv. Jana Zlatoustého o napravení padlého* z r. 1495: konec přechodného monopolu latinsko-humanistického písemnictví. Od poloviny 15. století se italská literatura opět bouřlivě rozvíjí, v českém kulturním prostředí počátku 16. století však nenachází takový ohlas, který by podmínil překladatelskou iniciativu! Naši překladatelé vybírají z italského písemnictví buď práce světonázorově ještě středověké (Savonarola), nebo texty latinsko-humanistického quattrocenta (Eneáš Sylvius, Poggio Bracciolini, Marsilio Ficino apod.) anebo téměř dvě stě let staré iniciátory humanismu (Petrarca, Boccaccio), z jejichž tvorby jsou do češtiny převáděny práce buď původně v latině psané, anebo sekundárně do latiny přeložené! Je nepochybné, že tato skutečnost souvisí s celkovou společenskou a kulturní situací u nás. Stěžejní díla italské literatury konce 15. a 1. třetiny 16. století (za absolutní vrchol renesančního písemnictví v Itálii je třeba považovat Ariostova *Zuřivého Rolanda* a Machiavelliho *Vladaře*) jsou vývojovými produkty měšťanské kultury, jsou však určena k recipování v refeudalizovaném prostředí italské dvorské společnosti (srov. též dedikace obou uvedených děl), s níž je vrcholná italská renesance uvedeného období převážně spjata. Naopak v českém prostředí je renesance v 1. polovině 16. století spjata převážně s měšťanským prostředím. Josef Janáček v souvislosti s tím upozorňuje na utilitárnost a úzkoprstost českého měšťanstva, jež poznamenává v této době i běžnou kulturní praxi, zaměřenou více na zakázkovou práci než na tvůrčí činy, rozhodující pro kulturní pokrok.^{XLVI} Když uvážíme, že do kulturní sféry se u nás navíc promítala bezprostředně i komplikovaná náboženská situace, která se v průběhu století spíše vyhocovala^{XLVII} a která byla v centru pozornosti intelektuální vrstvy spjaté s měšťanskou třídou, pochopíme snadněji, že nejlepší literární díla italského quattrocenta a cinquecenta (v nichž je — po Boccacciovi — v kvalitativně pozměněné společenské situaci opět překonán středověký transcendentní názor na svět) mohla u nás stěží najít úrodnou půdu k soustavnější recepci. Svědčí o tom konec konců i skutečnost, že ve 2. polovině 16. století, kdy česká měšťanská renesance v ovzduší vyhoceného náboženského napětí konečně produkuje významná kulturní díla, se podíl italských prací na české překladové literatuře oproti první polovině století snižuje. Pokud jde o kulturní iniciativu šlechty, která se ve 2. polovině 16. století začala na rozvoji renesance v Čechách a na Moravě podílet^{XLVIII}, ta si zřejmě

XLVI Srov. Josef Janáček, *České dějiny, doba předbělohorská (1526—1547)*, I, 1 (Praha 1968), s. 232.

XLVII Srov. k tomu Josef Válka, „Předbělohorská kultura a společnost“. In: *Studia comeniana et historica*, 16, 1986, č. 32, s. 15.

XLVIII Josef Janáček, *op. cit.*, s. 232.

překladů italských literárních děl nevyžadovala, protože italština byla jako evropský kulturní jazyk ve šlechtických kruzích poměrně dobře známa. Nesmíme ostatně zapomínat také na to, že naše kultura je v té době definována ještě do značné míry teritoriálně. Literární tvorba pěstovaná na našem území je tříjazyčná: i tato skutečnost mohla mít vliv na to, že se nevytvořila potřeba soustavněji překládat stěžejní cizí literární díla do češtiny. Máme ostatně řadu důkazů o tom, že čeští cestovatelé (většinou z řad šlechty) přicházeli do styku s moderními italskými spisovateli,^{LI} jejichž díla byla také často přítomna v českých a moravských zámeckých a klášterních knihovnách.^L V každém případě je však zřejmé, že složitý soubor okolností zabránil české předbělohorské kulturní společnosti v tom, aby uváděla do národního písemnictví klíčová díla italské literatury, jak to v té době s úspěchem činily jiné národy.^{LI}

V kosmopolitním prostředí rudolfínské Prahy, která představovala jedno ze středisek evropského kulturního vývoje (konkrétně manýrismu^{LII}), je přítomnost četných Italů neodmyslitelná: jedná se však většinou o výtvarné umělce (srov. Giuseppe Arcimboldi a další), popř. vědce a filozofy, jejichž působení se v zásadě nedotklo českého národního písemnictví. Tak např. přítomnost Giordana Bruna na Rudolfově dvoře a publikace dvou jeho knih v Praze je významným faktem kulturního charakteru, a nikoli součástí italsko-českých literárních vztahů. Stejně se musíme dívat i na italské protestanty, kteří v předbělohorském období emigrovali na Moravu a zanechali zde po sobě písemné doklady a památky.^{LIII}

Co se týče pobělohorského období, jezuitský kosmopolitismus italské provenience působil u nás krajně negativně, protože v záplavě katolické univerzální martylogie v podstatě zanikla tradice českého národního písemnictví.^{LIV}

Pokud jde o italskou literaturu 16. století a její vztah k nám, je možno uvést pouze izolované české motivy v pracích některých histo-

LI Např. Bedřich z Donína uvádí ve svém cestopise nejenom jména latinských básníků a Petrarkey, ale i Buonarrotiho a Sannazzara. Srov. Antonín Grund, *Cestopis Bedřicha z Donína* (Praha 1940).

L Vladislav Dokoupil (*Dějiny moravských klášterních knihoven ve správě univerzitní knihovny v Brně*, Brno 1972) dokládá existenci četných italských knihoven, v nichž byla zastoupena i moderní básnická díla, v různých moravských kláštorech.

LI Ariosto, Dante, Machiavelli, Boccaccio a jiní velcí italští autoři se ovšem nacházeli od r. 1557 na *Indexu zakázaných knih*, vyhlášeném papežem Pavlem IV. Tato okolnost mohla mít zřejmě vliv na ztížené pronikání jejich děl do zahraničí. Situace je však odlišná u Torquata Tassa, jehož slavný epos *Osvobození Jeruzalém* vyšel v Itálii r. 1580. Zahraniční integrální překlady následovaly takto: španělský — před r. 1591; francouzský — 1595; anglický — 1600; německý — 1626. První český úplný překlad eposu byl publikován r. 1853.

LII Srov. Josef Válka, *op. cit.*, s. 20.

LIII Cyrill Kříž, *Ci conosciamo da undici secoli* (Praha 1966), s. 34—35.

LIV Josef Válka, *op. cit.*, s. 20.

riků, zeměpisců, autorů biografii (srov. např. Francesco Serdonati, Giovanni Botero, Francesco Giambullari, Mauro Orbini apod.), kteří se zmiňují nebo pojednávají především o historických, popř. aktuálně politických událostech na našem území. Z umělců jedině slavný povídkář Matteo Bandello umísťuje jednu svou novelu do Čech, zdá se však, že jde o zcela nahodilou skutečnost: autor obohatil českým motivem látku pocházející z francouzské středověké literatury.^{LV}

Z nástinu základních faktů o česko-italských a italsko-českých literárních vztazích v době předobrozenecké můžeme vyvodit čtyři závěry: 1. Literární vliv je v celém tomto období v podstatě jednosměrný, a to z Itálie směrem do Čech a na Moravu; 2. Italský literární vliv u nás je dvojího druhu: jednak zprostředkovaný (Itálie představuje v 13.—16. století avantgardu evropského literárního vývoje a ovlivňuje dalekosáhle všechny evropské kultury a literatury: některé aspekty italské kultury byly proto u nás recipovány prostřednictvím německého jazyka a německé literatury), jednak přímý; 3. K přímému vlivu italské literatury na naše písemnictví se vytvořily nejlepší předpoklady v polovině 14. století, v poslední třetině 15. století a v 16. století. Bilance není zanedbatelná, přesto je však skutečností, že rozdílná ekonomická, společenská i kulturní situace v obou zemích znemožnila soustavnější a hlubší kontakt obou národních písemnictví; 4. Veškeré překlady italské literatury u nás se omezují na texty psané původně latinsky nebo dovezené k nám v latinských či německých překladech. Pouze u jednoho překladu připouští literatura, že anonymní překladatel měl před očima kromě německé předlohy také italský original, kterému však prokazatelně nerozuměl.^{LVI}

LV A. Cronia, *Čechy . . .*, op. cit., s. 66—76.

LVI Jde o vydání Boccacciova *Filocola* z r. 1519. Srov. A. Cronia, *Boccaccio . . .*, op. cit., s. 15—16.

V OBDOBÍ NÁRODNÍHO OBROZENÍ 19. STOLETÍ

Již v ovzduší osvícenského reformního hnutí se pozornost vědců i umělců postupně obrátila od mrtvých jazyků a literatur k živým kulturám novověku. Letmé srovnání klíčového programového textu z konce 15. století s neméně významným textem 19. století nám pak zřetelně ukazuje rozdíl mezi pojetím národního jazyka a národní literatury v období humanismu a způsobem, jímž tuto problematiku vidí myslitel národního obrození. Viktorín Kornel ze Všehrd v již citované předmluvě k překladu *Knih svatého Jana Zlatoústého o napravení padlého* (1495) přirovnává češtinu ke klasickým jazykům (egyptštině, hebrejštině apod.) a v procesu jejího vymaňování z područí latiny vidí obdobu dávného osvobození Římanů od jazykového vlivu řečtiny. Existence jiných moderních jazyků, které začínají být „obhajovány“ i v dalších evropských zemích, zůstává stranou jeho zájmu.^{LVII} Naproti tomu Josef Jungmann ve známé stati „O klasičnosti v literatuře vůbec a zvláště české“ (1827)^{LVIII} uvádí šest moderních národů (Italové jsou na prvním místě), které se mu z jazykového i literárního hlediska jeví jako rovnocenné vůči starým Řekům a Římanům, a patnáct jmen novodobých národních básníků (na druhém, třetím a čtvrtém místě jsou Tasso, Petrarca a Ariosto), na něž vztahuje pojem novodobé „klasičnosti“, jež se má stát inspirujícím faktorem pro českou autonomní uměleckou tvorbu i pro překladatelskou činnost.^{LIX} Tento Jungmanův „manifest modernosti“, dokonale srovnatelný

LVII Naráží jen na němčinu a jednou se zmiňuje i o italštině Dantově. Explicitnější jsou až programové předmluvy českých knih v 16. století. Jak uvádí M. Kopecný, Konáč z Hodiškova zdůvodňuje volbu češtiny k překladu *Judity* i poukazem na italštinu, němčinu a polštinu. Srov. op. cit., s. 137—138.

LVIII In: *Časopis Společnosti vlasteneckého museum v Čechách*, I, 1827, s. 29—39.

LIX Op. cit., s. 31.

se slavným Berchetovým „Polovážným dopisem“ z r. 1816, naznačuje, že česká literární kultura, vědoma si své značné zaostalosti po útlumu ze 17. a 18. století, prokáže v 19. století výraznou receptivní citlivost vůči cizím literaturám a autorům.

Základním faktorem, který přispěl ke sblížení české a italské literární kultury, jsou ovšem národní obrození, jejichž počátek klademe v obou zemích shodně na přelom 18. a 19. století. Jejich charakter je odlišný (u nás má hnutí zpočátku jazykový ráz, v Itálii jde hned o postupné prosazování myšlenky italské státnosti a o angažovaný boj za její realizaci), kultura však hraje v obou případech klíčovou roli.

Itálie postupně přestávala být pro Čechy synonymem papežství a bojového katolicismu a od poloviny 20. let začínala být spojována v mysli lidu s bojem proti rakouské nadvládě.^{LX} Politické i kulturní aspekty této proměny jsou organicky propojeny, zasahují bezprostředně moravské i české území (srov. karbonáři na Špilberku, Pellicova kniha *Le mie prigionii* obíhající Evropu a informující o rakouském žaláři národů; Giovine Italia, Mazzini, jeho aktivní zájem o naše národy a o naši literaturu, politický vliv mazziniovského hnutí u nás atd.^{LXI}) a vyvolávají nesmírný zájem u českých vlastenců, kteří vstupují do osobních kontaktů s čelnými představiteli italského národně osvobozenického hnutí a i jinak využívají „italského faktoru“ ve své práci (srov. epistolární kontakty českých žen — jejich mluvčí byla zřejmě Karolína Světlá — s Garibaldim, návštěva J. V. Friče u Garibaldiho na Capreře r. 1864, italské dopisy F. L. Riegera K. Havlíčkovi a Havlíčkova činnost novinářská, Arbesův *Pláč koruny české* a způsob, jímž se zde hluví o Itálii, a celá řada dalších skutečností). Politicky a kulturně motivované cesty českých vzdělců do Itálie v průběhu 19. století se už dají přirovnat k masovým cestám českých a moravských humanistů na italské univerzity ve 2. pol. 15. století: Matěj Milota Zdirad Polák, Josef Dobrovský, Jan Kollár, František Palacký, Jan Neruda patří k nejvýznamnějším osobnostem, v jejichž literárním díle se italské cesty bezprostředně odrazily. Mezi následujícími významnými autory je už nutno uvést (vedle J. Zeyera a J. S. Machara a před F. X. Šaldou, K. Čapkem a celou plejádou dalších umělců a vzdělců 20. století) Jaroslava Vrchlického, v jehož činnosti a díle nejenom vrcholí česká kulturní orientace na Itálii, ale který syntetizuje snahy českého národního obrození i snahy lumírovské o kulturní dostižení ciziny v oblasti uvádění nejvýznamnějších děl světového písemnictví do národního jazyka.

LX Srov. k tomu Arne Novák, *Léta třicátá* (Praha 1932). Ve stati „Sny prababiček“ (zejména s. 5) popisuje autor duchovní atmosféru v Čechách, poznamenanou v té době vlivem Mazziniho a karbonářskými představami o vlasti a svobodě.

LXI Srov. k tomu O. Schiller, „Mazzini a Čechy“. In: *Nové Čechy*, XVI, 1933, s. 11.

Také z italského pohledu jsou kulturně politické vztahy risorgimenta s námi neobyčejně dynamické. Skutečnost, že Italové sledovali události u nás s vědomím všech konkrétních vazeb na své vlastní národně osvobozené hnutí, je neobyčejně důležitá (v této souvislosti stačí připomenout například to, že v r. 1848 bylo 360 italských vězňů deportováno do Terezína; v témže roce pak probíhal v Praze Slovanský kongres, který byl italskými vlastenci sledován s obrovským zájmem a morální podporou; jako ozvěna tohoto kongresu a především jako výraz společné protirakouské kulturně politické iniciativy vznikla pak r. 1849 v Turíně Italsko-slovanská společnost, jejímž předsedou byl Massimo D'Azeglio a která vydala prohlášení ke Slovanům — Češi jsou v něm uváděni na druhém místě — jež se zase zpětně odrazilo v činnosti J. V. Friče, K. Sladkovského, E. Arnolda, K. Sabiny a dalších^{LXII}). Zájem o jazyky a literatury malých národů, který se v Itálii objevuje již na počátku století v souvislosti s vlnou preromantismu, se tak spojuje s aktuální potřebou poznávat probouzející se kulturu národa, jenž je s Itálií spjat podobným osudem. Není proto divu, že výrazná pozornost věnovaná tehdy v Itálii slovanskému světu směřuje často i do Čech, na Moravu a na Slovensko a že naše kultura a literatura začíná být italskému čtenáři postupně zprostředkována nejprve informacemi, později i překlady. Nejvýznamnější místo mezi vzdělanci, kteří se o nás v 19. století takto zajímali, přísluší Emiliu Tezovi.

Abychom pochopili sledovanou problematiku v okamžiku kulturního vystoupení lumírovců a zejména J. Vrchlického, musíme se nyní krátce zamyslet nad vztahem našich národních obrozenců k italskému písemnictví.

Soustavný zájem o studium cizích literatur a o jejich uvádění do češtiny se u nás projevil na přelomu 18. a 19. století: je spojen s prací Antonína Puchmajera, Josefa Jungmanna a jejich generačních vrstevníků. Když se podíváme na repertoár překladů, které tehdy vznikly, zjistíme, že se jednalo nejprve o autory 17. a 18. století (francouzské klasicisty a osvícence, polské spisovatele tzv. stanislavského období, německé anakreontiky apod.), později (v Jungmannově výběru) o anglická, německá a francouzská díla evropského preromantismu. Převládající orientace našich překladatelů na současnost je hlavním důvodem toho, proč mezi spisovateli překládanými do češtiny nacházíme v té době jen málo Italů. Italská literatura 18. a 19. století už totiž dávno neměla onen evropský primát, jemuž se těšila ještě v 16. století. Ohlasy na osvícenství a na evropský preromantismus v ní přirozeně nechybějí, celkově se tu však nové literární tendence prosazují jen váhavě a se zpožděním (tak např. první manifest romantismu byl otištěn r. 1816 v novoklasicistním a libe-

LXII Srov. Cyril Kříž, *op. cit.*, s. 72.

ralizujícím časopise *Biblioteca italiana* a Italům jej napsala francouzská spisovatelka Madame de Staël!). Není proto divu, že z důležitých italských literárních děl 18. a 19. století bylo u nás před vystoupením J. Vrchlického přeloženo velmi málo. K nejvýznamnějším knižně vydaným překladům patří Alessandro Manzoni, *Promessi sposi (Zasnoubenci, 1842—1844)* a Carlo Goldoni, *Arlecchino servitore di due padroni (Trufaldýn, sloužící dvou pánů, 1840)*. Až ve druhé polovině století vyšly česky také Foscolovy *Ultime lettere di Jacopo Ortis* a Pellicovy *Le mie prigioni*. Ostatní překlady jsou zanedbatelné, protože se jedná o díla druhořadého významu (srov. např. Pellicův konzervativně laděný spisek *I doveri degli uomini*, který vyšel česky r. 1835 a r. 1863). V zásadě je tedy možno říci, že zájem českého národního obrození o aktuální kulturně politickou realitu soudobé Itálie se týká jen velmi okrajově i tehdejšího italského písemnictví, které zůstávalo ve stínu jiných západních literatur, i když mohlo postupem času nabídnout také špičková, originální básnická díla (srov. např. verše G. Leopardiho apod.).

V jungmannovské generaci a později v průběhu 19. století nacházíme nicméně četné přívržence velkých italských spisovatelů: jejich zájem se však týká převážně autorů 14.—16. století, jejichž tvorba sice nenašla v Čechách ani na Moravě ohlas v době předbělohorské, zjevně však nabyla jisté kulturní, ideologické či formální aktuálnosti právě v 19. století. Mezi tyto italské autory, jejichž díla byla čtena zpočátku ještě v německých překladech, později v originálech, patří především: Francesco Petrarca (jedná se výlučně o básníka *Rerum vulgarium fragmenta*^{LXIII}), Dante Alighieri^{LXIV}, Lodovico Ariosto^{LXV}, Torquato Tasso, Francesco Berni.^{LXVI} Ohlas ostatních starších spisovatelů je méně výrazný: týká se to i Boccaccia.^{LXVII}

LXIII Hlavní ohlasy a vlivy: František Bulla, předmluva k překladu hry G. Stephanie *Odběhlec z lásky synovské* (1785); M. M. Z. Polák, *Cesta do Itálie* (1820); Jan Kollár, *Básně* (1821) a *Slávy dcera* (1824, 1832); P. J. Šafařík a F. Palacký, *Počátkové českého básnictví, obzvláště prosodie* (1818); Šebestián Hněvkovský, *Zlomky o českém básnictví, zvláště pak o prosodii* (1820); F. L. Čelakovský, *Růže stolistá* (1840); Vojtěch Nejedlý, drobná lyrika; básnické dílo Jana Nerudy. Hlavní překlady: Jan Herzog, Jan Kocián, vybrané sonety (pravděpodobně z němčiny), 1820 a 1823; F. L. Čelakovský, 5 sonetů (z němčiny), 20. léta 19. století; F. J. Kamenický—Vacek, 30 sonetů (1838); F. Doucha, vybrané básně (1853).

LXIV Hlavní ohlasy a vlivy: Jan Kollár, *Slávy dcera* (1824); Jan Pravoslav Koubek, *Hroby básníků slovanských* (1845—1852) a *Básníková cesta do pekel* (1842—1852). Později Jan Neruda a jeho básnické dílo. Překlad před vystoupením Vrchlického: F. Doucha, *Květný výbor z Božské komedie* (1854).

LXV Hlavní ohlasy a vlivy: Š. Hněvkovský, *Děvín* (1805); Vojtěch Nejedlý, *Přemysl Otakar v Prusích* (1795—1797; 1836); M. M. Z. Polák, *Cesta do Itálie* (1820); Hlavní překlady před vystoupením Vrchlického: F. Doucha, vybrané verše (1853); Fr. Rezek, ukázky ze *Zuřivého Rolanda* (1863).

LXVI Vliv na kulturní orientaci Š. Hněvkovského.

Pokud jde o Torquata Tassa, jeho uvádění do češtiny i celková recepce jeho díla u nás se jeví jako příznačné, a zamysleme se proto nad nimi důkladněji. Tassův případ je velice zajímavý nejenom proto, že znamenitě ukazuje četné nesnáze, s nimiž se museli obrozenci při překládání italských autorů potýkat, ale i proto, že o překlad *Osvobozeného Jeruzaléma* se pokoušel v průběhu 1. poloviny 19. století relativně největší počet překladatelů (nejméně pět) a že tento slavný epos je také prvním a jediným velkým dílem starší italské literatury, které bylo u nás v 19. století integrálně přeloženo a publikováno před vystoupením Jaroslava Vrchlického (překlad vyšel r. 1853 v Brně; Vrchlického další překlad téhož eposu je pak z r. 1887).

Tassovské téma nachází také bezprostřední ohlas v korespondenci J. Vrchlického a E. Tezy a rovněž v Tezově literárněkritické práci.

Za českého Tassa byl (se značnou dávkou nadsázky) považován Vojtěch Nejedlý (díky svému eposu *Přemysl Otakar v Prusích* a díky svým povídkám), a to Šebestiánem Hněvkovským^{LXVIII}, který sám Tassa znal a četl v originále (jeho vlastní literární dílo je vlivem italského klasika více méně zřetelně poznamenáno). Četbou *Osvobozeného Jeruzaléma* se zabýval také František Palacký. Estetické kvality *Rukopisu královédvorského* pak nasvědčují tomu, že rovněž Václava Hanku Tassův epos zaujal a umělecky inspiroval. Z jungmannovské generace však pro Tassa nejvíce udělal Matěj Milota Zdirad Polák ve svém cestopise *Cesta do Itálie* (1820). V tomto prvním velkém původním prozaickém díle české literatury 19. století^{LXIX} informuje autor poprvé čtenáře v mateřském jazyce o mnoha italských spisovatelích a umělcích. Tassovi věnuje hodně pozornosti, v romantickém duchu vykládá jeho život a zařazuje do textu i sonet „Odi Filli, che tuona; odi che 'n gelo“ s výborným vlastním překladem (jde o první básnický překlad Torquata Tassa do češtiny). Naše národní obrozence mohl Tassův epos zajímat pravděpodobně ze tří důvodů: 1. Osobní drama geniálního tvůrce, který vkládá celý život do svého velkého díla, aby se nakonec pomínil na rozumu ze strachu o jeho osud (romantický aspekt; vztah jedince k hrůzně církevní inkvizici apod.); 2. Aktuálnost hlavního tématu básně (osvobození nejenom Kristova hrobu, ale i města,

LXVII Setkáváme se s ním vlastně jen u M. M. Z. Poláka, *Italská cesta* (1820). Boccaccio je k nám opět uváděn až po r. 1850 (kdy vznikl údajně nedochovaný překlad od Jana Helceleta — srov. k tomu A. Cronia, *Boccaccio ...*, *op. cit.*, s. 17): v r. 1881 pořizuje J. F. Karafiát překlad všech novel (ještě bez rámcového příběhu, prologů, epilogů i balad) a r. 1896—97 vychází konečně integrální překlad celého *Dekameronu* od J. J. Benešovského—Veselého. (Překlady veršů však pořídil J. Vrchlický.)

LXVIII Srov. Š. Hněvkovský, *Zlomky o českém básnictví, zvláště pak o prosodii* (Praha 1820), 6. list. Srov. rovněž Jaroslav Vlček, *Dějiny české literatury*, 2 (Praha 1960), s. 298.

LXIX Srov. Felicitas Wünschová, „Italský osud české literatury a Milota Zdirad Polák“. In: M. Z. Polák, *Cesta do Itálie* (Praha 1978), s. 33.

keré je nezákonně okupováno cizinci — pŕohany: možné „sociální vazby na situaci českého hlavního města pod rakouskou nadvládou a evidentní myšlenka návratu ke zdrojům křesťanství — romantický aspekt); 3. Zřetelné klasicistní aspirace Tassovy (formální aspekt, významný zejména z hlediska jungmannovské klasicistně romantické generace). První, kdo se pokusil o překlad eposu do češtiny, byl berounský farář Josef Antonín Seydl (1775—1837), text se však nedochoval.^{LXX} Na přelomu 20. a 30. let (v té době byla česká a moravská veřejnost vzrušena přítomností italských karbonářů na Špilberku) byly u nás podniknuty další tři překladatelské pokusy^{LXXI}: Josef Kajetán Tyl překládal patrně z němčiny a ani jeho text dnes nemáme k dispozici.^{LXXII} Celý epos přeložil brněnský kněz Vincenc Pavel Ziak (1797—1867): v roce 1833 z něj otiskl II. zpěv v časopise *Krok* pod pseudonymem S. Junica. Jak známo, Ziak byl r. 1829 ustanoven zpovědníkem Silvia Pellica a jeho druhů: pravidelně docházel na Špilberk^{LXXIII} a je pravděpodobné, že právě v době, kdy rozmlouval se svými italskými svěřenci, překládal Tassovu velkou báseň. Ziakův překlad se zajímavým způsobem včleňuje do aktuálních jazykových a versifikačních problémů, které byly řešeny prvními generacemi našeho národního obrození: je totiž psán československým jazykem^{LXXIV} a verše mají převážně časoměrné metrum — hexametr (až na celý XVI. zpěv a části II., X. a XIV. zpěvu, kde Ziak užívá osmiveršové sloky se střídavým rýmem).^{LXXV} Ziakův překlad otištěný v *Kroku* byl kritizován v re-

LXX Viz k tomu Josef Poch, *Z kulturních dějin národního obrození* (Praha 1954), s. 44.

LXXI Autorem čtvrtého pokusu byl Antonín Dobroslav Výšek (1809—1879), český malíř, který ve 40. letech pobýval v Miláně a měl intenzivní styky s konspiračními kruhy Giovine Italia. Výšek přeložil v Itálii část Tassova eposu do češtiny: tento překlad se pak ztratil v době revolučních událostí r. 1848. Viz k tomu Jan Thon, *Knihovníci a knihomilové* (Praha 1947), s. 45, a J. Ev. Purkyně, *Opera omnia*, sv. XI (Praha 1968), s. 345.

LXXII Srov. k tomu Miloslav Hýsek, *Josef Kajetán Tyl* (Praha 1926), s. 16.

LXXIII V XC. kapitole své knihy zdůrazňuje Pellico neobyčejné morální kvality tohoto kněze, jeho moudrost a rezervovanost vůči rakouské politice. Srov. Silvio Pellico, *Le mie prigioni* (Firenze 1917), s. 177—178.

LXXIV Teorie společného československého jazyka vznikla pod vlivem Kollárovým na Moravě ve 20. letech 19. století. Jejím zastáncem byl vedle Ziaka i František Trnka (1798—1837). Josef Jungman a F. Palacký odsoudili rozhodně r. 1832 (tedy rok před publikací Ziakova textu v *Kroku*) jakoukoli dialektální či panslavistickou jazykovou variantu češtiny a trvali na normativním charakteru českého jazyka *Bible králické*. Srov. k tomu J. Jungmann, „O různění českého písemného jazyka“. In: *Časopis Českého museum*, VI, 1932, s. 165 až 181; F. Palacký, recenze Trnkovy knihy *O českém jazyce spisovném*, *ibid.*, s. 352—374.

LXXV Časomíru prosazovali F. Palacký a P. J. Šafařík (srov. *Počátkové českého básnictví, obzvláště prosodie*, Praha 1818); po r. 1830 však vlna časoměrného veršování opadá a ve 40. letech již proti časomíře vzniká silná reakce. Srov. Josef Král, *O prosodii české*, I (Praha 1924), str. 298.

dakční poznámce *Časopisu Českého muzea* v r. 1833,^{LXXVI} a to hlavně z prozodického hlediska. Současně je zde ohlášena ukázka jiného překladu Tassova eposu, tentokrát z pera Jana Evangelisty Purkyně. Tato ukázka pak skutečně vyšla (jde o XVI. zpěv eposu) v r. 1834 na stránkách *Časopisu Českého muzea*.^{LXXVII} Purkyňův překlad je implicitně polemický vůči Ziakovu textu: jazykově je čistší (nacházíme v něm však některé neologismy, které se pak neujaly, srov. „krutec“ v 64. sloce apod.), formálně zachovává Tassovu oktávu a původní rým, z metrického hlediska je však v podstatě jen sylabický. J. E. Purkyně přeložil údajně celý Tassův epos, rukopis se však ztratil.^{LXXVIII} Pokud jde o V. P. Ziaaka, dodržel slib daný v 30. letech Purkyňovi a pozdržel publikaci celého svého překladu. V krátké předmluvě k tomuto svému *Osvoboděnému Jeruzalému*, který pak konečně vyšel r. 1853 v Brně nákladem K. Winikera, Ziak uvádí, že se vrací ke svému překladu poté, co mu Purkyně sdělil, že již nebude publikovat svůj vlastní (s. 3). Tato Ziakova předmluva je velice zajímavá, protože překladatel zde obhájí časoměrný hexametr jako nejvhodnější českou formu vzhledem k tematice hrdinského eposu. Říká, že kdyby Tasso žil a znal český hexametr, jistě by jej požadoval na českém překladateli své básně (s. 4). Pokud jde o části eposu přeložené oktávami (se střídavým rýmem, ale v hybridním rytmu), Ziak vysvětluje tuto volbu poukazem na specifičnost obsahu. Překladatel zde obhájí také česko-slovenské jazykové prvky, což svědčí o tom, že někteří moravští vlastenci věřili ještě v 50. letech v možnost jediného národního československého jazyka.^{LXXIX} Ziak totiž v této předmluvě vyzývá obě strany (tedy Čechy i Slováky), aby obětovaly něco z jazykových zvláštností jim vlastních ve prospěch společných jazykových jevů. Zvyk vykoná své a učiní schůdným most, který díky takovýmto obětem vybudujeme mezi Čechy a Slováky ve společném zájmu nás všech — taková je hlavní Ziakova myšlenka. Jak známo, tato jazyková koncepce však byla již překonaná. V r. 1851 provedl L. Štúr kodifikaci spisovného jazyka, a vytvořil tak předpoklady pro jazykovou a kulturní autonomii Slovenska. Skutečností však zůstává, že Daniel Lichard (1812—1882), slovenský novinář a vydavatel, který rovněž kolem roku 1850 dokončil překlad *Osvobozeného Jeruzaléma*, upustil od přípravy rukopisu do tisku poté, co V. P. Ziak vydal Tassův epos ve zmíněné edici v Brně.

Příznačný příklad Tassova *Osvobozeného Jeruzaléma* a jeho osudů v českém literárním prostředí naznačuje již zřetelně nejdůležitější problé-

LXXVI VII, s. 458—459.

LXXVII VIII, s. 3—22.

LXXVIII Srov. poznámku in: *Časopis Českého museum*, VII, 1833, str. 459; srov. rovněž J. Ev. Purkyně, *op. cit.*, s. 347.

LXXIX K této problematice srov. rovněž Jan Novotný, *O bratrské družbě Čechů a Slováků za národního obrození* (Praha 1959), s. 244—247.

my, s nimiž se museli potýkat čeští vzdělanci, jimž šlo v průběhu 19. století o všestranné povznesení české literární kultury a o upevnění jejích vazeb na světové literatury. V konkrétním případě se to týká ještě Františka Douchy (1810—1884), vynikajícího učenice a znalce 14 jazyků (z italské literatury přeložil nejenom ukázky z Danta a Ariosta, ale i T. Tassa, J. Vittorelliho a S. Pellica), a pak již převážně generace lumírovské (z májovců recipovali italskou literaturu hlavně Jan Neruda a Adolf Heyduk, z překladatelského hlediska tu však nevznikla významnější díla), a to zejména Jaroslava Vrchlického, jenž si v době svého vychovatelského působení v Itálii (1875—1876) vytýčil ambiciózní program nejenom pro svou vlastní básnickou tvorbu, ale i pro svou překladatelskou činnost, orientovanou převážně na románské literatury: vždyť by bylo eufemismem mluvit o „mezerách“, které na počátku Frídova působení v českých překladech z italštiny existovaly! Spíše šlo o neorané pole, na němž se tu a tam krčil polopláný keř.^{LXXX}

LXXX Pro názorné srovnání uvádíme čtyři verze českého překladu 21. strofy XVI. zpěvu *Osvobozeného Jeruzaléma*. Jazyková zastaralost Ziakova textu, stejně jako značná nevhodnost Purkyňovy verze jsou tu myslím zřetelně patrné:

1. J. Ev. Purkyně, 1834:

Kochá se ona ve svém panování
V své kráse, on pak v ní a v své porobě.
Rač na mne zvrátit, tak jest jeho zvaní,
Blažící oči, blaha jsoucí v sobě,
By jako v zercadle, v mém milování,
Tvá sličnost byla zobrazena tobě:
Mé jistě srdce lépe vypodobí
Než ono sklo tvých krásných oudů zdoby.

2. V. P. Ziak, 1853:

Kochá ve vládnutí se dívka, rek v porobě,
On v dřevě, ta se v kráse svej blahoslaví.
Kž ach se pohled tvůj, on hořekuje sobě,
Kterým blaha blažíš, i na mne zastaví!
Nevíš li? tvej pěknosti v neklamnej podobě
Jen zápal můj ti obraz může dát pravý.
Tvých divy půvabů se zjevějí ti leskle
A lép ve serdci mém, než tam vidíš je ve skle.

3. Jaroslav Vrchlický, 1887:

Je hrda vládnout, on zas poroučeti,
je hrda v sobě ona, v ní on zas.
Ó neustávej ke mně obracetí,
on vzdychne, zrak svůj, blaho mé a jas!
Věť, lepší obraz nemůž zadržeti
nad plameny mé soujem tvoji kras,
tvé oko líp než zrcadlo tvé chytá
žár řader mých, kde bouře zuří litá.

4. Jaroslav Pokorný, 1980:

On porobou a ona vládou svou
pyšní se v sobě, on se pyšní v ní.
Obrát, říká, obrát tvář laskavou,
své oči na mne — slast v nich prameni!
Vždyť, nevíš-li, obrází krásu tvou
líp srdce mé v hořícím plameni,
v plném tvaru, líp, než tvůj křísťál stačí,
podobu krás tvých hruď má lépe zračí.

K podrobnějšímu vyhodnocení českých překladů Tassova eposu srov. Ivan Seidl, „Osservazioni sulla fortuna della Gerusalemme liberata di Tasso in Boemia e in Moravia“. In: *Études romanes de Brno*, XVII (Brno 1986), s. 47—56.

V ne nepodobné situaci byl i Emilio Teza vzhledem ke svým předchůdcům i současníkům, kteří se v Itálii zajímali o český jazyk a o českou literaturu. Zatímco po celý středověk a rovněž v 17. a 18. století se o nás v Itálii psalo téměř výhradně v aktuálně politickém slova smyslu (s případnými výklady o dějinách Čech a Moravy), na konci 18. století začíná italská publicistika věnovat pozornost spíše filologii a kultuře. Arturo Cronia shromáždil základní údaje o tom, co bylo v těchto oborech v Itálii publikováno.^{LXXXI} Od r. 1793 do r. 1850 jde převážně o časopisecké zprávy o českém jazyce a o osobnostech, které se zasloužily o jeho novodobé povznesení. Nejčastěji se píše o J. Dobrovském, později i o J. Jungmannovi, P. J. Šafaříkovi, F. Durychovi, F. Palackém, J. K. Chmelenském, J. J. Langerovi a mnoha dalších.^{LXXXII} Stále častěji se však v Itálii mluví i o české literatuře. Významné místo zde má Mazziniho článek „Letteratura poetica della Boemia“ z r. 1832.^{LXXXVIII} Mazzini sledoval především cíle politické, takže vitalitu a ryzí českost naší literatury oceňoval jako mocnou protirakouskou zbraň. Od konce 30. let se začínají objevovat zprávy o *Rukopise zelenohorském i královédvorském*; tak např. „Záboj“ z *RK* je první skladbou české literatury, která je podrobena konkrétnímu tematickému i stylistickému rozboru^{LXXXIV} a vysoce oceněna jako výraz ossianovského poetického ducha severních Slovanů (zatímco poezie jižního Slovanstva je podle neznámého autora spíše homérská). Spekulace, které se v těchto souvislostech v některých člancích objevují, jsou často pozoruhodné: tak např. původní slovanské osídlení se předpokládá na obrovském území od Řecka až po Skandinávii.^{LXXXV} Luigi Tenca zase v r. 1848 mluví o české literatuře jako o nejstarším slovanském písemnictví, a *RK* pak i později často zastupuje veškerou starou slovanskou slovesnost.^{LXXXVI} Základním problémem všech těchto statí bylo však především to, že jejich autoři (pokud nešlo o Jihoslovany, kteří pracovali např. pro rubriku „Studi slavi“ milánského časopisu *La fama* a uplatňovali zde panslavistickou kulturní politiku) čerpali zásadně z druhé ruky (většinou z německých, popř. i anglických pramenů). Ve 2. polovině 19. století to bohužel platí i o překladatelích literárních textů do italštiny. Prvním integrálním překladem českého literárního díla do italštiny byl patrně *Rukopis královédvorský*, pořizený F. Francesconim v r. 1851.^{LXXXVII} Felice Francesconi byl dlouholetým lektorem italštiny na pražské uni-

LXXXI *Čechy . . .*, op. cit., s. 98—104.

LXXXII *Ibid.*, s. 98—99.

LXXXIII G. Mazzini, *Scritti editi e inediti*, I (Imola 1906), s. 377—381.

LXXXIV „Il manoscritto di Kraljodvorski“. *La Fama*, VII, 1842, s. 18—20.

LXXXV Srov. A. Cronia, *Čechy . . .*, op. cit., s. 99.

LXXXVI *Ibid.*, s. 100; Italo Pizzi, *Antologia epica tratta dalle principali epopee nazionali ad uso delle scuole* (Torino 1877).

LXXXVII Felice Francesconi, *Monumenti poetici del medio evo fuori d'Italia* (Praha 1851).

verzitě a rektorem Italské kongregace v Praze, přesto však překládal podle německé verze. V samotné Itálii se začínají objevovat překlady českých lidových písní, a to od 70. let (1878: Giacomo Chiudina, *Svatební košile, Sestra travička, Vltava*; 1883: Pietro Turati, 9 českých lidových písní a některé Hankovy básně; 1883—1885: Angelo De Gubernatis, *Sestra travička* již v Tezově překladu).^{LXXXVIII} Výběrem a šíří záběru je zajímavá antologie světové milostné poezie Marka Antonia Caniniho, korespondenta J. Vrchlického, z r. 1885. Je v ní zastoupeno 19 českých a slovenských básníků (F. L. Čelakovský, Marie Čacká, Bohdan Jelínek, J. Goll, V. Hálek, A. Heyduk, B. Jablonský, J. Kollár, E. Krásnohorská, K. H. Mácha, R. Mayer, J. Neruda, R. Pokorný, V. Šolc, J. V. Sládek, J. Vrchlický, Peter Bella, Ján Botto, Ján Čaják), zatímco ruských spisovatelů tu nacházíme 18 a polských 15. Podle všeho ani Canini nepřekládal přímo z češtiny, nýbrž po svém básnicky zpracoval surový překlad pořízený jinou osobou. Z důležitých bohemistických prací 80. a 90. let 19. století je vhodné připomenout ještě překlad Zeyerova *Ondřeje Černyševa*^{LXXXIX}, který byl pod pseudonymem L. A. Perussia pořízen zřejmě Karlem Messingerem, českým spisovatelem a vlastencem, jenž prožil 48 let svého života v Miláně a neobyčejně plodně zde působil jako editor, knihovník a kulturní činitel a intenzívně se angažoval v italském národně osvobozeneckém boji,^{XC} popř. i historické dílo Cesara Cantù z počátku 90. let,^{XCI} kde se mluví se sympatiemi o naší literatuře a kde jsou citovány ukázky již známých překladů z češtiny: autor je již informován o pochybnostech stran pravosti *Rukopisů*. Ve srovnání se všemi překladateli a literárními historiky, kteří se zabývali českou literaturou, aniž byli schopni ji číst v originále, vyniká v 80. a 90. letech Emilio Teza se svým jemným jazykovým citem, se spolehlivou znalostí českého jazyka a navíc s nevšední erudovaností, skromností a moudrostí. Cenné vlastnosti, které neváhal dát po určitou dobu do služeb naší literární kultury a kterými nepochybně předběhl svou dobu: uvažme, že ještě r. 1909 byl italský překlad *Babičky* Boženy Němcové pořízen anonymním Tezovým pokračovatelem z francouzštiny^{XCII} Teprve okolo r. 1920 začíná v Itálii pracovat nová slavistická generace (Ettore Lo Gatto, A. Cronia, W. Giusti, G. Maver, L. Pacini), která naváže na Tezovu kompetenci a kvalifikovanost a která také znamená nevšední výsledky na poli bohemistiky^{XCIII} a založí tradici,

LXXXVIII Srov. A. Cronia, *Čechy ...*, op. cit., s. 112—116.

LXXXIX G. Zeyer, *L'amante di Caterina, dal boemo per cura di L. A. Perussia* (Milano 1886).

XC Srov. A. Cronia, *Čechy ...*, op. cit., s. 95—96.

XCI *Storia universale* (Torino 1891); *Della letteratura delle nazioni* (Torino 1891).

XCII Srov. A. Cronia, *Čechy ...*, op. cit., s. 120.

XCIII Již ve 20. letech tohoto století byly přeloženy a vydány knihy bratří Čapků, K. M. Čapka-Choda, I. Olbrachta, Jana Nerudy, J. Zeyera, K. H. Máchy a mnoha dalších českých spisovatelů. Srov. A. Cronia, *Čechy ...*, op. cit., s. 149—152.

jež se bude udržovat a rozvíjet po celé 20. století až do naší současnosti.^{xciv}

^{xciv} Nejnovějším zdrojem informací o práci italských bohemistů v průběhu 20. století je příručka Aleny Wildové-Tosi, *Bibliografia degli studi italiani sulla Cecoslovacchia (1918—1978)*. Roma 1980.

O tom, že J. Vrchlický a E. Teza asi nutně museli dříve či později navázat vzájemný písemný kontakt, svědčí nejenom obdobná role, kterou každý z nich sehrál v česko-italských a italsko-českých literárních vztazích a která je předurčovala k seznámení,^{xcv} ale konec konců i letmý, nezaujatý pohled na listáře každého z nich. V obou případech jde o neobyčejně rozsáhlé soubory korespondence, které jednoznačně ukazují, že jak Vrchlický, tak Teza přikládali mimořádný význam epistolárním vztahům s osobnostmi, jejichž kulturou, popř. uměleckými díly se zabývali.

Je přirozené, že v literárních pozůstalostech obou tvůrců nacházíme nejrozmanitější, kvalitativně odlišné soubory korespondence. Zde se nebudeme zabývat těmi z nich, které vznikly jako výraz hlubších citových vztahů mezi pisateli: jak známo, jedná se zpravidla o osobně, až intimně laděné listy, u nichž autoři patrně ani nepočítali s jejich pozdějším uveřejněním, přesto v nich však zřetelně uplatňovali i umělecké záměry.^{xcvi}

Předmětem naší pozornosti budou naopak takové soubory korespondence, které nemají umělecké aspirace a v nichž dominuje spíše funkce praktickoinformativní. V 19. století je tento typ listářů poměrně častý.^{xcvii} Literární skutečnosti a informace, které si pisatelé v tomto případě vyměňují, nejsou zpravidla holými, vyabstrahovanými fakty, jak jsme na ně v naší současnosti zvyklí z bibliografických katalogů nebo i kusých

^{xcv} Osobně se však nikdy nesetkali.

^{xcvi} U Vrchlického jde například o jeho korespondenci se Sofií Podlipskou (která vyšla tiskem r. 1917 v Praze).

^{xcvii} A to i v rámci česko-italských a italsko-českých kulturních vztahů: srov. např. korespondenci P. J. Šafaříka a F. M. Appendiniho, T. Cannizzara a A. Heyduka. Podobně si N. Paganini dopisoval s některými pražskými hudebníky. Viz k tomu A. Cronia, *Čechy...*, op. cit., sv. 97.

telefonických sdělení. Jsou to naopak informace ponořené do stylizované výpovědi, fakta ozvláštňená, obdařena lidskými významy. Osobní výpověď mluvčího, která vtiskuje dokumentu pečeť jedinečnosti a neopakovatelnosti, je zde neobyčejně významnou skutečností, jež ospravedlňuje i zájem o tento druh korespondence, který se zřetelně projevil po r. 1945 i v současnosti v některých edičních počinech u nás i v zahraničí.^{xcviii}

J. Vrchlický udržoval písemné kontakty, v nichž převažovaly praktickoinformativní zájmy nad zájmy osobními či intimními, s mimořádně velkým počtem literárně i veřejně činných osobností. Jenom italských korespondentů nacházíme v souboru jeho literární pozůstalosti^{1c}: z toho jde přinejmenším ve 24 případech o významné kulturně a literárně činné osobnosti. Čelné místo zde zaujímá Tommaso Cannizzaro (1838—1912), známý sicilský básník, překládaný též Vrchlickým: v literárním archivu Památníku národního písemnictví je uloženo 39 dopisů, které Cannizzaro zasilal J. Vrchlickému do Prahy v letech 1883—1909.^c Podobně se v literární pozůstalosti J. Vrchlického dochovaly listy od následujících osobností: Marco Antonio Canini (1822—1892), básník překládaný Vrchlickým, autor již zmíněné antologie ze světové (též české a slovenské) poezie, 21 dopisů z let 1885—1890; Raffaello Barbiera (1851—1934), básník překládaný Vrchlickým, literát a novinář, 1 dopis z r. 1885; Licurgo Cappelletti (1842—1921), literát a historik, 3 dopisy z r. 1882; Giosuè Carducci, 3 dopisy z let 1885—1901^{ci}; Domenico Ciampoli (1852—1888), autor publikace o slovanských literaturách (*Letterature slave*, Milano 1889), kde jsou dvě kapitoly věnovány literatuře naší, 1 dopis z r. 1911; Emilio Costa (1866—1926), básník překládaný Vrchlickým, 20 dopisů z let 1885—1890; Giuseppe Fraccaroli (1849—1918), básník překládaný Vrchlickým, klasický filolog, 1 dopis z r. 1885; Angelo De Gubernatis (1840—1913), básník, literární historik, autor literárních lexikonů známých v řadě evropských zemí, 1 dopis z r. 1883; Guido Mazzoni (1859—1943), básník překládaný

xcviii Např. korespondence J. Vrchlického a E. Alberta vyšla v Praze r. 1954. Z r. 1955 je pak i objemný svazek *Vrchlický v dopisech*, uspořádaný Albertem Pražákem. Z knižně vydané Tezovy korespondence uvádíme alespoň nejnovější edice: Rita Conti Peca, *Carteggio Graziadio Isaia Ascoli — E. Teza* (Pisa 1978); Ana Hauser y Jorge Páramo Pomareda, *Epistolario de José Cuervo Rufino y E. Teza* (Bogotá 1975); Angela Mariutti de Sánchez Rivero, *Carteggio Ramón Menéndez Pidal — Joaquim de Araujo. Ramón Menéndez Pidal — Emilio Teza* (Torino 1965).

^{1c} Srov. M. Krulichová, *J. Vrchlický, literární pozůstalost* (Praha 1976), s. 5—33.

^c Podrobněji ke stykům J. Vrchlického, T. Cannizzara a A. Heyduka srov. *Sborník Společnosti J. Vrchlického* (Praha 1920), s. 132—133.

^{ci} Dopis G. Carducciho z 6. 5. 1885 byl otištěn v *Lumíru*, XIII, 1885; dále pak V. Tichým ve stati „Carducci v díle Vrchlického“ (*Časopis pro moderní filologii*, roč. 43, 1961, s. 90). Na str. 92 je v téže stati otištěn rovněž Carducciho dopis z 27. 10. 1890.

Vrchlickým, literární historik, 1 dopis z r. 1891; Mario Rapisardi (1844 až 1912), sicilský básník, 1 dopis z r. 1892; Annie Vivanti Chartres (1868 až 1942), italská básnířka a prozaička, která několikrát navštívila Vrchlického v Praze a jejíž verše Vrchlický přeložil a vydal, 6 dopisů z let 1904—1905; Giacomo Zanella (1820—1888), básník překládaný Vrchlickým, 1 dopis z r. 1885; Ottaviano Targioni Tozzetti (1833—1899), literát, editor, člen Carducciho básnické družiny *Amici pedanti*, autor spisku *Záboj a Slavoj, canto eroico degli Slavi di Boemia*, autor statí o Vrchlického překladech^{CII}, 1 dopis z r. 1911. Také všechny následující osobnosti jsou zastoupeny svými verši ve Vrchlického antologii *Poesie italská nové doby*: Alberto Rondani, 13 dopisů z let 1883—1901; Alessandro Arnaboldi, 4 dopisy z r. 1885; Giovanni Daneo, 2 dopisy z r. 1889; Giuseppe De Spuches, 1 dopis bez data; Adolfo Gemma, 2 dopisy z let 1882—1885; Letterio Lizio-Bruno, 1 dopis z r. 1885; Domenico Milelli, 1 dopis z r. 1885; G. L. Patuzzi, 2 dopisy z r. 1885; Benedetto Prina, 1 dopis bez data.

Italové, s nimiž si Vrchlický takto dopisoval, se buď podíleli na práci českého básníka v oblasti italské literatury, nebo získávali prostřednictvím něho informace o české kultuře a literatuře. Množství kontaktů a epistolárních vztahů, které byly takto udržovány, měly tedy neobyčejně důležitou roli v rozvíjení česko-italských literárních vztahů na konci 19. století. Je nepochybné, že ještě před vrcholným obdobím korespondence Vrchlického s Tezou (tedy rokem 1889) se na překladu Danta do češtiny, na přípravě *Poesie italské nové doby*, v níž je zastoupeno 131 básníků 19. století, na studiu Carducciho poezie a dalších pracích podílely i jiné významné osobnosti^{CIII}, z nichž nejvýznamnější je nepochybně básník T. Cannizzaro. Písemný vztah s Tezou se však měl stát v kontextu těchto styků tím nejdůležitějším a nejplodnějším.^{CIV}

Dříve než pojednáme o (taktéž neobyčejně bohatém) listáři Emilia Tezy, musíme se o osobnosti a díle tohoto významného vědce a překladatele zmínit poněkud obšírněji. Toto téma by si ostatně zasloužilo samo o sobě samostatnou studii. Teza je totiž jednou z nejvýznamnějších a nejoriginálnějších postav klasické i moderní filologie, jaké kdy Itálie měla. Narodil se r. 1831 v Benátkách. Původně byl rodiči předurčen k životní dráze právníka, v době vídeňských studií v letech 1853—1856; se však zcela přeorientoval a do Benátek se vrátil s hlubokými filologickými zna-

CII Srov. A. Cronia, *Čechy . . .*, op. cit., s. 129.

CIII Je mezi nimi i Marie Kalašová, kterou Vrchlický prosil v dopise z 22. 1. 1887 o zaslání Carducciho a D'Annunziovy knihy. Srov. A. Pražák, *Vrchlický v dopisech* (Praha 1955), s. 211.

CIV V době jeho trvání pracoval Vrchlický na překladech z Ariosta, Carducciho, Foscola, Danta, Buonarrotiho, Pariniho a mnoha dalších italských básníků.

lostmi, mezi nimiž měly významné postavení některé obory orientalistiky a slavistiky (srov. i Tezova vlastní slova v dopise č. 26). Teza se ve Vídni naučil také češtině, která pak patřila mezi početné jazyky (odborná literatura jich uvádí na šedesát), které tento geniální filolog ovládal a s nimiž pracoval: v podstatě měl přehled o celé indoevropské jazykové rodině, uměl však i maďarsky, finsky, čínsky, japonsky, tibetsky a znal dokonce i některé původní indiánské jazyky. Zároveň měl Teza spolehlivé znalosti i o příslušných literaturách a z přečetných jazyků, které ovládal, také překládal a publikoval umělecká díla.^{CV} Navzdory skutečnosti, že tříštil své zájmy mezi všechny naznačené obory, zanechal po sobě úctyhodné, v podstatě homogenní dílo (jeho bibliografie čítá více než 700 prací).^{CVI} Tezova osobnost se nepochybně vymyká běžným kritériím uplatňovaným u klasického nebo moderního filologa: a skutečností také je, že jeho působení nebylo v Itálii plně zhodnoceno a snad ani pochopeno. Teza (podobně jako Vrchlický) nenalezl svého kritika ani za svého života, ani po něm (zemřel r. 1912).

Po návratu z vídeňských studií pracoval Teza po jeden rok jako knihovnik v benátské Knihovně sv. Marka, smlouva mu však nebyla prodloužena pro jeho protirakouské smýšlení. Díky skutečnosti, že se ztotožňoval s cíli italského národně osvobozenického boje, byl naopak zaměstnán jako knihovnik a vědecký pracovník florentskou Národní knihovnou Laurenziana, a to již v předvečer druhé války za sjednocení Itálie (1859—1860), během níž se Toskánsko (s Florencií) stane součástí nově vytvořeného Italského království, zatímco Benátsko zůstane až do r. 1866 součástí rakouské mnohonárodní říše. V listopadu r. 1860 je Teza jmenován profesorem srovnávacích literatur na univerzitě v Boloni. Současně s ním je univerzitním profesorem jmenován i Giosuè Carducci, hlava první básnické generace sjednocené Itálie, která vnesla do literatury klasicizující tendence a ušlechtilé morální ideály, inspirované zapáleným vlastenectvím a vírou v nepokořitelnou sílu člověka a lidstva. Duchovní vztah mezi Carduccim a Tezou byl velmi těsný (srov. i dopisy č. 39 a 40): kníže básníků se neskrýval se svou vděčností vůči benátskému filologovi, který mu zpřístupnil některé uměnovědné obory a který jej ovlivnil i moudrostí svých teorií, jakož i smyslem pro kázeň a řád, jimiž jsou tyto

^{CV} Nejčastěji překládal Teza z arménštiny, bulharštiny, litevštiny, švédštiny, turčtiny, češtiny, francouzštiny, provensálštiny, řečtiny, angličtiny, portugalštiny, ruštiny, sanskrtu, srbštiny, španělštiny, němčiny a maďarštiny. Srov. V. Crescini, *Emilio Teza* (Venezia 1914), s. 12.

^{CVI} C. Frati, *Bibliografia di E. Teza* (Atti del R. Istituto veneto di scienze, lettere e arti, 73, I, 1913—1914). V tezovské literatuře se však uvádí, že Fratiho bibliografie není úplná, protože její autor opomněl provést excerpce některých časopisů, v nichž Teza často publikoval. Srov. k tomu Tullio Ortolani, *G. Carducci ed E. Teza, amicizia e collaborazione* (Roma 1930), s. 6.

teorie poznamenány.^{CVII} Prostřednictvím svého vlivu na Carducciho pomáhal Teza nepochybně určovat básnický i lidský profil celé jedné umělecké generace v Itálii.

Dalším působištěm Emilia Tezy byla univerzita v Pise (1874—1889), kde vedl katedru klasické srovnávací filologie (vyučoval především sanskrt) a kde pracoval rovněž ve funkci rektora (srov. také pozn. 1). Teprve r. 1889 se Teza vrací do rodného Benátska, a to na univerzitu do Padovy, kde vede katedru románské filologie. Současně působil Teza po r. 1889 aktivně i v rámci padovské akademie a benátského literárního institutu.

Jak vyplývá z těchto základních údajů, Tezova činnost v různých oborech klasické i moderní filologie byla neobyčejně mnohostranná. Za konstantní však bývají v jeho celoživotní práci považovány tři okruhy zájmů: 1. Lidové písně a vůbec lidová slovesná tvorba 19. století; 2. Receptce klíčových děl italského písemnictví v zahraničí; 3. Studia v oboru arménštiny a indiánských jazyků.^{CVIII}

Ve vztahu k české kultuře se v průběhu Tezovy odborné činnosti plně uplatňuje první a druhý z uvedených okruhů problémů, zatímco o třetím se dovidáme jen nepřímou z některých poznámek v Tezových dopisech Vrchlickému. V každém případě však Teza navazuje aktivní vztah k české kultuře už v rámci svého působení ve funkci univerzitního profesora srovnávacích literatur. Z r. 1866 je překlad „Tří zlatých vlasů děda Vševěda“ podle K. J. Erbena s neobyčejně důkladným komentářem a srovnávací studií, v níž Teza parafrázuje varianty existující v jiných literaturách, popř. upozorňuje na vzdálenější analogie (odkazy jsou na texty srbské, ruské, albánské, maďarské, italské, francouzské a litevské). Ve druhé části této práce mluví pak Teza o B. Němcové (parafrázuje její pohádku „Tři zlatá péra“), o J. K. Tylu a jeho prostonárodních povídkách, báchorkách a básních a také o slovenském jazyce a o slovenské kultuře.^{CIX} Téhož r. 1866 otiskl pak Teza v *Ateneo italiano*^{CX} překlad české lidové písně „Osířelo dítě“.^{CXI} Ještě r. 1930 vzpomíná Tullio Ortolani v obsáhlé studii věnované vztahu Carducciho a Tezy tohoto překladu, který podle něho Italové chovají ve svých srdcích.^{CXII} Báseň musela vzbudit pozornost a zájem ze strany čtenářů, protože r. 1867 ji Luigi Morandi

CVII Srov. *Enciclopedia italiana di scienze, lettere e arti* (Roma 1929—1938), sv. 33, s. 757.

CVIII V. Crescini, *op. cit.*, s. 13.

CIX E. Teza, *I tre capelli d'oro del nonno Satutto* (Bologna 1866), 42 s.

CX I, 1 (Firenze 7. 1. 1866), s. 7—8.

CXI Podle K. J. Erbena, *Písně národní v Čechách* (Praha 1942—43), str. 1—9. Srov. k tomu i pozn. 252.

CXII T. Ortolani, *op. cit.*, s. 9: „Qui veramente il Teza ha meriti grandi, qui talora egli ha raggiunto la perfezione: chi non ha in cuore la sua versione del canto popolare boemo L'orfana?“ (Zde má Teza opravdu velké zásluhy, zde někdy dosáhl dokonalosti: kdo by nechoval v srdci jeho překlad české lidové písně Sirotek?).

znovu uveřejnil v *Gazzetta dell' Umbria*^{CXIII}; a konečně r. 1888 Teza opět zařadil tento text do nového knižně vydaného svazčku svých překladů, kde se tato česká lidová píseň ocitá vedle básní nejrůznějších světových autorů, jako jsou Goethe, Groth, Voss, Puškin, Heine, Tennyson, Burns, Petöfi, Vogelweide, Roumanille, Hood apod., a kde je otištěn i překlad jedné řecké lidové písně.^{CXIV}

Plným právem je však možno říci, že většina Tezových prací pojednávajících o české literatuře a o české kultuře vznikla v letech 1885 až 1901, a to již v bezprostřední návaznosti na epistolárním styku s Jaroslavem Vrchlickým, anebo alespoň v souvislosti s jeho díly. I Tezův literárněvědný zájem o díla dalších českých vzdělavců (jako J. V. Sládek, E. Albert, J. U. Jarník apod.) má často počátek v korespondenci s J. Vrchlickým. Dopisy obou literátů a mnohé publikované práce každého z nich se tedy často organicky doplňují a navzájem vysvětlují. Popis statí, popř. překladů porízených Tezou v období 1885—1901 provádíme proto zásadně v rámci komentáře k jednotlivým dopisům.

Po r. 1901 otiskl Teza už jenom dva články o české překladové literatuře a jeden překlad několika českých lidových písní.

První ze dvou statí vyšla r. 1904^{CXV} a týká se českého překladu Pinitianových distich, kterými byly uváděny jednotlivé kapitolky Petrarkova spisku *De remediis utriusque fortunae* a jejichž autorství bývalo připisováno dokonce samotnému Petrarkovi. Informace o objevu tohoto českého překladu, který se zařadil mezi předchozí překlady do holandštiny, maďarštiny a švédštiny, čerpá Teza ze statí S. Wukadinoviće^{CXVI}. V této souvislosti pak italský kritik jednak srovnává latinský, německý a český text těchto distich, jednak připojuje historické pojednání o prvním českém (a současně také evropském) překladu uvedeného Petrarkova dílka, které pořídil Řehoř Hrubý z Jelení r. 1501. Uvádí český titul překladu a připojuje další literárněhistorické údaje, vesměs podle J. Jungmanna a K. Tieftrunka.

Druhá stať je z r. 1908^{CXVII}: pojednává zasvěceným způsobem o českém překladu cestopisu Marka Pola, který byl porízen z latiny počátkem 15. století. Teza cituje dostupné prameny (J. Jungmanna, K. Tieftrunka a K. J. Erbeny) a podrobně popisuje kritické vydání textu, které pořídil Justin Prášek r. 1902. Při výkladu o okolnostech nálezu rukopisu se rov-

CXIII VII, 98 (Perugia, 29, 4. 1867), s. 1—2.

CXIV E. Teza, *Traduzioni* (Milano 1888).

CXV „Circa una versione boema dei distici aggiunti al De Remediis di F. Petrarca.“ In: *Atti e memorie della R. Accademia di Padova*, XX 1904, s. 123—126.

CXVI S. Wukadinović, „Eine böhmische Paraphrase der Distichen des Johannes Pinitianus zu Petrarca's De remediis utriusque fortunae.“ In: *Archiv für slavische Philologie*, XXVI (Berlin 1904), s. 238—261.

CXVII „I viaggi di Marco Polo nella vecchia versione boema. Cenni di E. Teza.“ In: *Atti del R. Istituto Veneto*, 68, 1907—1908, s. 745—758.

něž přidržuje stati J. Práška. Na pěti stranách (751—756) provádí pak Teza analýzu textu. Konstatuje, že v některých případech český překladatel nepostřehl chybu kopisty a přenesl ji do české verze; jindy je však podle Tezy český text lepší (explicitnější) než latina. Český text je pak srovnáván s texty jiných překladů (zejména anglickým a francouzským). V této souvislosti Teza rovněž cituje práce J. Gebauera, V. Flajshanse a J. Jirečka.

Tezova jazykovědná, literárněvědná i překladatelská práce je již do značné míry poznamenána pozitivismem a tendencí k exaktním postupům ve filologii: spočívá vždy v pečlivé analýze detailu, zaměřuje se s oblibou na technickou (poetickou) stránku zkoumaného artefaktu a neobejde se bez naprosto přesných odkazů a referencí.^{CXVIII} Je přirozené, že tato Tezova orientace, stejně jako jeho zájem o exotické nebo méně známé jazyky a kultury nesly s sebou i potřebu co nejobširnějších informačních zdrojů, mezi nimiž také v tomto případě (a také s přihlédnutím k celkovému kontextu filologické práce ve 2. polovině 19. století) nemohly chybět písemné kontakty s podobně zaměřenými osobnostmi, jakou byl on sám. Také v Tezově případě měla proto literární korespondence neobyčejně významnou roli v celé koncepci jeho činnosti.

Můžeme tedy konečně obrátit pozornost k velmi důležitému Tezovu listáři a zároveň k jeho rukopisné pozůstalosti. Listář je uložen v benátské Knihovně sv. Marka, které autor odkázal také veškeré své knihy i jiné písemnosti: obsahuje přijaté dopisy od více než tisíce významných badatelů ve všech oborech klasické i moderní filologie, od básníků, překladatelů i jiných významných osobností. Je možno bez nadsázky říci, že Teza byl ve spojení se všemi nejvýznamnějšími literáty své doby. Z pera českých vzdělanců jsme našli v Tezově listáři také jeden přijatý dopis od K. J. Erbena z 16. 2. 1867, který svědčí i o předchozím písemném styku^{CXIX}, čtyři přijaté dopisy od Josefa Frejlacha (1867—1898)^{CXX}, českého zeměpisce a jednoho ze zakladatelů České společnosti zeměvědné v Praze, a dva dopisy od Jana Blokši (1861—1923)^{CXXI}, moravského spisovatele a překladatele, autora *Výkladu Božské komedie* a spisku o Dantově básnickém díle.

Frejlachovy dopisy jsou z let 1894—1897, tedy z doby, kdy byl Teza

CXVIII Srov. popis Tezových literárněvědných statí v pozn. 4, 5, 73, 123, 145, 176, 182, 192, 249 atd.

CXIX Dopis je uložen ve sbírce Tezových rukopisů pod signaturou X, 426 (11 736), sv. 10. Erben se tu mimo jiné omlouvá za to, že odpovídá pozdě na Tezův list, děkuje za výtisk překladu *Tři zlaté vlasy děda Vševeda* (srov. pozn. CIX) a vyslovuje svůj údiv nad tím, že i v Itálii jsou „učení mužové, kteří se obírají jazyky slovanskými a v takové dokonalosti si je již osvojili“. Dopisem se podrobněji nezabýváme, protože byl zpřístupněn ve *Slovanské korespondenci* K. J. Erbena (Praha 1971), s. 331—334.

CXX Signatura v benátské národní knihovně: X, 428 (11738), sv. 12.

CXXI Pod signaturou: X, 420 (11730), sv. 4.

již dávno ve styku s Vrchlickým. V prvním z nich (16. 1. 1894) odpovídá Frejlach na Tezovy dotazy stran biografie J. A. Komenského a slibuje v uvedené věci zaslání podrobnější bibliografie. Z informací, které se dotýkají českého literárního života, hovoří pak o tom, že Vrchlický koná od října své přednášky na univerzitě a že Sládek měl ostré polemiky s mladými (zejména moravskými) beletristy. Ve svém druhém dopise (z 22. 2. 1894) předává Frejlach Tezovi informace od prof. Josefa Šmahy opět ve věci díla J. A. Komenského: jedná se zejména o některé jazykovědné otázky. Zajímavá je v tomto dopise i informace, že „překlad Vrchlického chválí se všeobecně, kritiky čelnými, to jak co do vystižení českého ducha, tak co do elegance formy“.^{CXXII} Třetí dopis (z 26. 11. 1897) předkládá naopak Tezovi pisatelovu prosbu o korekturu Frejlachova italského résumé ke dvěma chystaným knižním pracím. Frejlach zdůvodňuje volbu italštiny takto: „Chci tím osvědčiti svoji lásku k tomuto jazyku, a emancipovati se tak alespoň na chvíli z jařma německého“. O vrácení textu prosí do týdne. Poslední list (z 30. 12. 1897) je blahopřáním k Novému roku, poděkováním za „vzornou ochotu“ a příslibem zaslání vytištěných exemplářů knihy jak Tezovi, tak i dalším osobám v Itálii.

Jan Blokša vyjadřuje ve svém dopise z 22. 6. 1894^{CXXIII} své nadšení nad tím, že čte od tak slovatného učenice, jakým Teza je, referát o českých překladech Danta v *Giornale dantesco*^{CXXIV}. Říká pak, že se Tezovi odvažuje psát proto, že se již po řadu let zabývá italskou literaturou a že se snaží probouzet zájem o Božskou komedii, které si lidé v Čechách a na Moravě dosud málo všimají. Mluví potom o Janu Kollárovi, připomíná, že „v něm zapálila plamen jiskra Dantova“ a že Božská komedie měla velký vliv na Kollárovo dílo *Slávy dcera*. Přechází pak ke svému vlastnímu spisku *Výklad Božské komedie* a říká, že se osměluje zaslat je Tezovi; svou knihu skromně nazývá nedokonalou a omlouvá ji: „Prosím (. . .), aby Vaše Slovatnost na ni nepatřila okem učenice italského, nýbrž jen jako na první pokus, který bych už nyní docela jinak napsal“. Druhé dochované poselství od J. Blokši je pohlednice, na níž autor děkuje za přijetí své knihy a vysvětluje, co znamená název osady Německá Ruda a Hranice. Oba dopisy se odrazily v Tezových člancích (srov. pozn. 264 a pozn. 304).

V Tezově rukopisné pozůstalosti se přirozeně nenacházejí jenom do-

CXXII Vzhledem k datu tohoto dopisu mohlo by se tu jednat o překlad jedno-svazkového výboru z básnického díla Jaroslava Vrchlického do němčiny. Tento výbor byl pořízen Eduardem Albertem. Srov. k tomu pozn. 203.

CXXIII Byl napsán na popud J. Vrchlického. Srov. k tomu dopis J. Vrchlického č. 43, otištěný in: V. Brtník, *Dopisy J. Vrchlického s P. J. Blokšou* (Praha 1940), s. 51.

CXXIV Jde o referát na *Vita nuova* a *Canzoniere* od Danta ve Vrchlického překladu, srov. pozn. 249/A.

pisy, ale i literárněvědné studie a překlady. Studium těchto materiálů doplňuje vhodně informace o autorově práci a o jeho tvůrčích záměrech. Také z bohemistického hlediska se jedná o velmi významné dokumenty, které plně potvrzují pozorování, že Teza opublikoval jen část toho, co přeložil téměř ze všech živých i „mrtvých“ jazyků.^{CXXV} V Tezově pozůstalosti jsme našli následující bohemika:

1. Překlad „Pokladu“ z Erbenovy *Kytice*.^{CXXVI}

2. Překlad 32 českých lidových písní^{CXXVII} podle Erbena (*Pisně národní v Čechách*, Praha, 1842—43). Texty jsou psány na volných listech, každá báseň je označena pořadovým číslem, které odpovídá číslu uvedenému v Erbenově sbírce. Rukopis je v některých případech obtížně čitelný, podle všeho nejde ještě o definitivní verze. Pod uvedenou signaturou se nacházejí překlady následujících písní (podle Erbena): 203, 204, 205, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 221, 222, 223, 224, 225, 324, 381, 380, 184, 186, 42, 138, 156, 439, 185, 189, 196, 193, 199, 328.

3. Překlad několika (zřejmě) českých lidových písní.^{CXXVIII} Text je psán na volných listech, je obtížně čitelný, písně se nedají jednoznačně identifikovat.

4. Překlad 62 českých lidových písní^{CXXIX}: text je vepsán do dvou sešitů, označených čísly XXX a XXXI. Sešit č. XXX obsahuje následující lidové písně (označené i v tomto případě pořadovými čísly ze sbírky *Pisně národní v Čechách*): 4, 6, 268, 186, 238, 239, 145, 166, 249, 244, 260, 215, 213, 209, 208, 202, 294, 295, 296, 292, 206, 124, 125, 180, 181, 164, 165, 167, 169, 170, 171, 172, 120, 125, 126, 122, 128. Tyto překlady jsou v některých případech variantami k překladům týchž písní, uvedených ad 2. Sešit č. XXX obsahuje kromě toho i překlad „Dceřiny kletby“ z Erbenovy *Kytice* („Maledizione della figlia“). — Sešit č. XXXI obsahuje 25 čísel podle *Písní národních v Čechách*. Zdá se, že tu jde o definitivní verze překladu, text je velmi dobře čitelný a vyznačuje se pěknou úpravou, škrťů v něm není. Písně mají vlastní řazení I—XXV. S největší pravděpodobností se tu jedná o zamýšlené samostatné knižní vydání českých lidových písní, ke kterému potom nedošlo. Svědčil by pro to vzhled celého sešitku, promyšlené řazení jednotlivých písní atd. V tomto případě by tedy sešit č. XXXI byl rukopisem připravovaným Tezou pro tiskárnu. Uvádíme zde složení této sbírky s italskými názvy jednotlivých písní: I. „Canto della sposa orfana“ (447); II. „Amore sperato“ (442); III. „Mutazione“ (488); IV. „La ragazza fiore fiera“ (231); V. „Serenata“ (232); VI. „La figlia dell'agricoltore“ (233); VII. „I cinque amanti“ (106); VIII. „L'abito da morto“ (155); IX. „La prigioniera“ (156); X. „Con Dio“ (41); XI. „In-

CXXV Srov. T. Ortolani, *op. cit.*, s. 9.

CXXVI Signatura IX, 667 (11988), sv. 1. Údaj se týká listů č. 15—16.

CXXVII Signatura IX, 667 (11988), sv. 1. Údaj se týká listů č. 43—46.

CXXVIII Signatura IX, 669 (11990), sv. 3. Údaj se týká listů č. 151 a 198.

CXXIX Signatura IX, 671 (11992), sv. 5. Údaj se týká sešitů č. XXX a XXXI.

gannata“ (22); XII. „L'ultima visita“ (207); XIII. „Dubbio e sicurezza“ (210); XIV. „Se troppo tardi“ (206); XV. „L'orcio rotto“ (174); XVI. „La sonnachiosa“ (124); XVII. „Donna brutta e guerra“ (125); XVIII. „Lontana“ (117); XIX. „La rondinella vola“ (114); XX. „Amore indarno“ (217); XXI. „Amore modesto“ (268); XXII. „Collera“ (219); XXIII. „Divieto“ (220); XXIV. „Mi accompagna“ (226); XXV. „Patto“ (228). I letmá konfrontace s textem originálu napovídá, že Teza zpravidla věrně překládá podle názvu v češtině. Pouze u č. XIX (114) vypouští název písně „Starost a potěcha“ a označuje píseň podle prvního verše „Vlašťovička litá“.

5. Překlad „Holoubka“ z Erbenovy *Kytice* („Il colombo“).^{CXXX}

6. Překlad lidových písní^{CXXXI} podle Erbeny (*Písně národní v Čechách*). Je to nejhůře dochovaný soubor rukopisů v rámci Tezových bohemik. Mimo veškerou pochybnost jsou zde překlady písní č. 434, 365, 96, 256, 211, 348, 238. Zbytek je obtížně čitelný, jednotlivé texty postrádají identifikační znaky, jsou psány často i na útržcích papírů, které jsou z druhé strany potišťeny. Zajímavá je datace dvou lístků zařazených pod tuto signaturu: 465: 1. 6. 1857; 464: 22. 7. 1902. Tato data svědčí přinejmenším o stálosti Tezova zájmu o Erbenovu sbírku.

7. „I viaggi di Marco Polo nella vecchia versione boema“^{CXXXII} (Cesty Marka Pola ve starém českém překladu). Jde tu o poznámky ke stejnojmenné stati, vydané jako samostatný svazek v Benátkách r. 1908. K rukopisné verzi článku jsou připojeny tiskařské obtahy s provedenou korekturou.

8. „Canzoni e indovinelli nunziali in Boemia“^{CXXXIII} (Svatební písně a hádanky v Čechách). Rukopisná verze nedokončeného článku.

9. „Inizio di un articolo a proposito di una pubblicazione di Edoardo Albert sulla poesia degli Slavi“^{CXXXIV} (Začátek článku o publikaci Eduarda Alberta o poezii Slovanů).

Přehledy odborných zájmů a pracovních výsledků Jaroslava Vrchlického i Emilia Tezy plně ospravedlňují závěr, že oba jsou ve své době a ve svých společenských prostředích nejvýznamnějšími představiteli česko-italských a italsko-českých literárních vztahů. Tato skutečnost vedla oba literáty k navázání vzájemného písemného kontaktu. Dochází k tomu v okamžiku, kdy Teza, jeden z mála cizinců v neslovanské a negermánské jazykové oblasti, kteří recipovali českou literaturu a publicistiku přímo, a ne prostřednictvím němčiny, je všeobecně uznávanou kapacitou v oboru klasické i moderní filologie, a kdy i Vrchlický je na vrcholu svého odborného působení, svých úspěchů, svých lidských sil.

CXXX Signatura IX, 673 (11994), sv. 7. Údaj se týká listů č. 206–207.

CXXXI Signatura IX, 674 (11995), sv. 8. Údaj se týká listů č. 60–64, 67b–69, 215, 237–241, 464, 465–475, 476.

CXXXII Signatura XI, 396 (11912), sv. 4. Údaj se týká svazčku č. IX.

CXXXIII Signatura XI, 398 (11914), sv. 6. Údaj se týká svazčku č. 36.

CXXXIV Signatura XI, 397 (11913), sv. 5.

KORRESPONDENCE JAROSLAVA VRCHLICKÉHO A EMILIA TEZY, JEJÍ PRŮBĚH A VÝZNAM

Korespondence J. Vrchlického a E. Tezy nebyla sice nikdy integrálně publikována, není však zcela novým objevem. Její existence je známa a je více méně znám její literární i společenský význam. V minulosti se někteří badatelé pokoušeli o její knižní vydání, tento záměr se však nepodařilo nikomu realizovat. Nejdále pokročil v přípravách asi italský bohemista Giovanni Maver (1891—1983), který o tomto listáři informoval již ve stati Vrchlický a Leopardi^{CXXXV}, v níž je otištěna také první část jednoho z nejdůležitějších dopisů J. Vrchlického E. Tezovi (č. 45). Maver ve svém článku uvádí, že uveřejní všechny Vrchlického dopisy ve zvláštní práci, věnované vztahu mezi českým básníkem a italským filologem.^{CXXXVI} O Maverově konkrétní práci na přípravě knižního vydání svědčí také skutečnost, že *Masarykův slovník naučný* uvádí pod heslem Emilio Teza^{CXXXVII} údaj o tom, že Maver je editorem Tezovy korespondence s Vrchlickým.

I ve 30. a 40. letech je doložena řada zmínek o listáři Vrchlického a Tezy.^{CXXXVIII} V poválečné době se objevují některé informace o tomto materiálu i v zahraničí.^{CXXXIX} U nás jsou nejnovější stati z r. 1963 (z pera J. Bukáčka^{CXL}) a z r. 1985.^{CXLI} J. Bukáček cituje ve své publikaci

CXXXV In: *Rivista italiana di Praga*, II, 1929, s. 8—9.

CXXXVI *Ibid.*, s. 9, pozn. 4.

CXXXVII *Masarykův slovník naučný* (Praha 1925), s. 228.

CXXXVIII Srov. např. A. Cronia, *Čechy . . .*, *op. cit.*, s. 97 a 106; Václav Brtník, *op. cit.*, s. 115; *Nový Ottův slovník naučný* (Praha 1930), s. 1100; Vítězslav Tichý, *Jaroslav Vrchlický. Život* (Praha 1947), s. 482.

CXXXIX Srov. např. Jolanda Marchiori, *Emilio Teza, traduttore di poesia popolare serbo-croata* (Padova 1959), s. 27.

CXL Josef Bukáček, *Vrchlického překlady z Danta* (Praha 1968) s. 54—69.

CXLI Ivan Seidl, „Jaroslav Vrchlický e Emilio Teza: una pagina inedita dei rapporti

i ukázky z řady Vrchlického dopisů a svým způsobem celý materiál interpretuje, a to především ve světle recepce Dantova díla v Čechách a na Moravě. Je však skutečností, že J. Bukáček neměl v 60. letech k dispozici kompletní korespondenci mezi oběma literáty, protože část Tezových dopisů se v té době nacházela v soukromých rukou. Všechny existující informace až do r. 1968 (srov. i pozn. CXXXVIII) hovoří pouze o 17 dochovaných Tezových dopisech (zatímco dnes je jich 51). Je přirozené, že již tato skutečnost znemožňovala vidět všechny souvislosti a významy, které studovaná korespondence má. Až poté, co se Památníku národního písemnictví podařilo Tezovy dopisy zkompletovat, bylo možno stanovit relativně přesnou chronologii celé korespondence a dopisy seřadit. Teprve v tom okamžiku začal také materiál „žít“ vlastním životem, podávat svědectví o době, v níž vznikl, a o práci dvou výjimečných tvůrců, kteří mají nesporné a trvalé zásluhy o rozvoj italianistiky u nás a o rozvoj bohemistiky v Itálii.

Jak již bylo uvedeno, literární korespondence mezi Vrchlickým a Tezou je z let 1885—1901. Dopisy, které Vrchlický posílal Tezovi do Padovy, jsou uloženy v Národní knihovně sv. Marka v Benátkách jako součást neobyčejně rozsáhlého listáře Emilia Tezy. Jde o 45 dopisů: 42 je jich psáno česky, 1 částečně německy a 2 pouze německy. Tezovy dopisy zasláné Vrchlickému do Prahy jsou uloženy v literárním archivu Památníku národního písemnictví (Strahov-Staré Hrady). Jde o soubor 51 italsky psaných dopisů: je však možné, že ani tento počet není ještě úplný a že se jeden nebo dva další Tezovy dopisy nedochovaly (srov. pozn. 289).

Když Josef Bukáček v r. 1968 psal o tomto literárním listáři, nebylo ještě jasné, jak vlastně k navázání kontaktu mezi Vrchlickým a Tezou došlo. Dnes se tato otázka jeví následovně. Na počátku r. 1885 zaslal Vrchlický básníku G. Chiarinimu dedikovaný exemplář své antologie *Poesie italská nové doby*. (Chiarini je totiž v antologii zastoupen básní „Lacrymae“.) G. Chiarini předal tuto knihu svému příteli E. Tezovi, který na ni okamžitě napsal recenzi (srov. pozn. 4). Jakmile Vrchlický tuto recenzi obdržel, poslal Tezovi do Pisy dedikovanou básnickou sbírku *Sfinx* (srov. pozn. 2) a Teza za ni poděkoval dopisem (č. 1) z 6. 10. 1885. Na písemnou odpověď Vrchlického si Teza musel počkat sice celé čtyři roky, jako reakci na svůj dopis však dostal hned v r. 1885 z Prahy první vydání českého překladu *Božské komedie* z let 1879—1882. A Teza na tuto práci napsal opět recenzi (srov. pozn. 5). Je tedy možno říci, že na počátku přímého vztahu mezi oběma literáty byly dva Tezovy tištěné posudky na Vrchlického překlady z italštiny. Českého básníka, který byl jak známo až chorobně citlivý na ohlas svých prací v tisku, tyto Tezovy recenze neobyčejně zaujaly. Nade všechnu pochybnost je možno vidět přímou

culturali ceco-italiani del secondo Ottocento“. In: *Études romanes de Brno*, XVI, 1985, s. 83—91.

souvislost mezi výroky, které Vrchlický později rád pronášel (a které známe z parafrází A. Pražáka), a některými Tezovými formulacemi v uvedených dvou kritikách.^{CXLII} Není proto divu, že Vrchlický zareagoval na druhou Tezovu recenzi svým dopisem z 16. 9. 1889 (č. 2), zaslaným ještě do Pisy. Jde o stručný děkovní list, který přináší i některé informace o další překladatelské práci J. Vrchlického (T. Tasso, reedice Danta): když jej autor psal, určitě netušil, jak intenzivní a namnoze pak i dramatický vztah mezi ním a Tezou se právě rodí. Po Tezově odpovědi z 15. 11. 1889 (č. 3), zaslané již z Padovy, kam se italský profesor mezitím přestěhoval, začíná totiž mezi oběma literáty tak čilá výměna dopisů a knižních zásilek, že nás to trochu překvapuje i z hlediska možností, které k podobné činnosti poskytuje naše moderní, technicky všestranně vyspělejší doba. Dopisy, z nichž každý je většinou bezprostřední odpovědí na právě obdržený list, totiž putují mezi Prahou a Padovou tak neuvěřitelně rychle^{CXLIII}, že to svědčí o dokonalé mezinárodní poštovní a doručovatelské službě, jakou bychom dnes (v době letecké přepravy zásilek) asi málokde na světě našli.^{CXLIV} Kromě toho vypovídá intenzita tohoto epistolárního vztahu o totálním zaujetí, s nímž se mu oba pisatelé věnují. Teza se zřetelně vrací ke studiu češtiny, zahrnuje Vrchlického četnými žádostmi o celou řadu informací o české kultuře a literatuře, o českých překladech italských (a jiných) literárních děl, na dálku konzultuje i své jazykové problémy apod. (srov. dopisy č. 4, 6, 8, 10). A Vrchlický s nevšední ochotou dodává informace a komentuje je, zasílá knihy a přitom se snaží o nevtíravou a taktní propagaci české kultury v zahraničí (srov. dopisy č. 5, 7, 9, 11).^{CXLV} Neobyčejná kulturní vitalita a dynamičnost jsou základním pocitem, který si zde čtenář z četby dopisů odnáší.

Je přirozené, že v dopisech, které si Teza s Vrchlickým takto vyměňují, nejde jenom o mechanický sled dotazů a odpovědí. Český básník a překladatel, který velice intenzivně tvoří, má na korespondenci hluboký osobní zájem. V období do února 1890 pracuje zejména na Michelangelo-

CXLII Srov. např. Vrchlického výrok o tom, že *Poesie italská nové doby* objevila i samotným Italům leckteré nedohodnocené jméno (viz Albert Pražák, *Vrchlickému nablízku*, Praha 1945, s. 191), a Tezovu kritiku, v níž uvádí, že řada přeložených básníků by byla neznáma i leckterým Italům, viz pozn. 4.

CXLIII Srov. data dopisů z počátečního období této korespondence: 18. 11., 21. 11., 26. 11., 1. 12., 6. 12., 15. 12., 20. 12., 23. 12., 25. 12., 28. 12., 12. 1., 15. 1., 23. 1., atd.

CXLIV Srov. k tomu i poznámku č. 99.

CXLV Nesmíme však také zapomínat na to, že v literárních a kulturních kruzích i v osobním životě se Vrchlický v této době dostával již do určité duchovní izolace (roztržka se Zeyerem, ochladnutí vztahu se Sládkem, odcizení s manželkou Ludmilou, předzvěst generačních roztržek 90. let atd.): je proto možné, že do vztahu s Tezou vkládal Vrchlický onu lidskou zaujatost, náklonnost a bezprostřednost, kterou se mu v Praze dařilo realizovat se stále většími obtížemi.

vých sonetech a především na poezii Carducciho. Právě ve střetu bohemistického zájmu Tezova a italistického zájmu Vrchlického se rodí tvůrčí podněty, záměry a činy. Protagonistou tohoto prvního několikaměsíčního období je Giosuè Carducci: Teza Vrchlickému radí při výběru textů a pomáhá mu s interpretací. A když český básník v jakémsi uměleckém přetlaku píše, otiskuje a Tezovi zasilá svou vlastní „barbarskou ódu“ věnovanou Carduccimu (srov. závěr dopisu č. 11), Teza okamžitě tuto báseň překládá do italštiny a s Vrchlickým pak diskutuje o její interpretaci a některých metrických otázkách, které se k ní váží (srov. dopisy č. 12, 13, 14).

Toto první období studované korespondence (v němž si oba pisatelé vyměnili dohromady 20 dopisů) vrcholí v únoru r. 1890, protože tehdy Teza otiskuje další stať o české literatuře (a z české literatury), v níž realizuje řadu podnětů, které v průběhu dosavadní výměny listů s Vrchlickým získal (srov. pozn. 73). Uvedený článek (a především komentář, který k němu Teza připojil v dopise č. 18) ovšem Vrchlického poněkud rozladil. Jde o první napětí mezi oběma literáty, které je na první pohled způsobeno v podstatě nevinnou Tezovou poznámkou na konci prvního odstavce dopisu č. 18, jež pak dala podnět k výměně názorů v dopisech č. 19, 20 a 21. Ve skutečnosti je však možno předpokládat, že Vrchlického ranily hlavně Tezovy výtky, obsažené ve zmíněné stati a týkající se jednak překladatelských chyb, jichž se český básník dopustil, jednak předmluvy k překladu, v níž je Vrchlický podle Tezy příliš poplatný cizím jazykové kulturním modelům a málo věrný národní přirozenosti a podstatě, z níž jeho mluva vyrůstá. Je třeba říci, že Teza byl v té době informován jen velmi povrchně o podstatě sporu o národní či kosmopolitní pojetí českého jazyka a české literatury: jeho výtky mají charakter pouhého empirického pczorování, ve skutečnosti jsou to však poznámky, které by Vlčková *Osvěta* a celá škola staromilců na konci 70. let byly uvítaly s neobyčejným uspokojením a zadostiučiněním.

Navzdory tomuto prvnímu napětí mezi oběma muži pokračuje jejich písemný vztah stejně intenzivně po celou zbývající první polovinu r. 1890 (10 vyměněných dopisů) a s několika odmlkami i na podzim téhož roku (6 vyměněných dopisů). Teza se očividně pohružuje do bohemistických studií. Pracuje na překladech českých a moravských lidových písní (podle K. J. Erbena a F. Bartoše), objednává si řadu knih z Koberovy ústřední knihovny, čte je a obnovuje si na jejich základě své jazykové znalosti. Vrchlický mu přitom opět pomáhá, vysvětluje obtížné lexikální jednotky, dokonce maluje vlastnoručně do dopisu č. 23 mapku Čech, aby ukázal Tezovi, kde se nacházejí místa, která uvádí ve svých sbírkách Erben. Během r. 1890 a v první polovině r. 1891 se podněty, které takto Teza od Vrchlického získává, odrážejí v pěti statích o české kultuře a o české literatuře (srov. pozn. 80, 123, 132, 145, 182). Poslední z těchto statí (překlad české lidové písně *Sestra travička* s příslušným výkladem, srov. pozn.

182) je důležitá i proto, že na ni zřejmě Vrchlický napsal mezi červencem r. 1891 a koncem roku 1891 zprávu do některých českých novin či časopisu. V srpnu r. 1891 totiž Vrchlický tuto svou zprávu Tezovi ohlašuje (srov. závěr dopisu č. 50) a v únoru r. 1892 (po první, více než půlroční přetržce ve sledované korespondenci) Teza zahajuje svůj list (č. 51) narážkou na „kruté“ Vrchlického „pomsty“. Uvedený posudek, jenž byl tedy podle všeho kritický, se bohužel nepodařilo zatím najít. Zcela jasné je však to, proč Teza mluví v této souvislosti o „pomstách“. Je to narážka na dramatické vyvrcholení celého tohoto epistolárního vztahu, na události, ke kterým došlo v březnu a dubnu roku 1891. Vrchlický v té době (srov. dopis č. 43) zaslal čerstvě vytištěný exemplář svého překladu Dantova *Nového života* a *Básní lyrických* Emiliu Tezovi, kterému byl už dávno předtím tento svazek oficiálně dedikován (srov. dopis č. 21 a č. 22) a který také s Vrchlickým o práci na něm několikrát rozmlouval (srov. dopisy č. 22, 23, 24, 25, 26, 29, 32, 34, 41). Českému básníkovi na této práci neobyčejně záleželo, připravoval ji s rozechvěním a se strachem a prosil Tezu, aby ji přijal s „vlídnou shovívavostí“ (srov. dopis č. 43). Teza ve své odpovědi (srov. dopis č. 44) děkuje za poctu, které se mu dedikací knihy dostalo, potom však čte namátkou třetí oddíl knížky a uvádí deset příkladů špatného překladu textu. Konstatuje však zároveň, že jde o nepodstatné maličkosti. V postskriptu k tomuto listu vytýká pak Teza Vrchlickému dalších šestnáct překladatelských omylů nebo nepřeložených částí textu (srov. dopis č. 44, pozn. č. 165 a 169). Analýza materiálu prokazuje více méně zřetelně to, že Teza měl pravdu. Veškerá jeho kritika se navíc týká Dantovy prózy, kde Vrchlický nebyl při překládání omezován požadavky metrického charakteru. Vrchlického slavná odpověď (srov. dopis č. 45 a pozn. 170), z níž citoval G. Maver a kterou otiskl J. Bukáček, je neobyčejně zajímavá, protože se do jejího obsahu promítá nejenom osobní situace českého básníka (jeho charakterové rysy, poznamenané citlivostí a vztahovačností, evidentní pocit osamocení a zoufalství), ale v podstatě i situace národní, která se mu jeví rovněž jako bezvýchodná.^{CXLVI} Incident je oběma korespondenty řešen v následujících dvou dopisech (č. 46 a 47) až k relativnímu urovnání. Předpokládaný posudek J. Vrchlického na Tezovu *Sestru travičku* v itaštině je tedy již jen vzdálenou ozvěnou této krize.

Od dubna do konce roku 1891 si Vrchlický s Tezou vyměnili dohromady už jen tři dopisy. Zdá se tedy, že přece jen došlo k jistému ochlazení v jejich vztahu. Dlužno však v této souvislosti poznamenat také to, že Teza se ve druhé polovině roku 1891 začal zabývat opět orientalistikou, takže pro jeho intenzivnější kontakt s Vrchlickým nebyl čas ani prostor. Ani pozdější sled korespondence (5 dopisů v r. 1892, 5 v r. 1893, 14

CXLVI Srov. k tomu Josef Bukáček, *op. cit.*, s. 57—58.

v r. 1894, 4 v r. 1896, 8 v r. 1889, 3 v r. 1900 a 10 v r. 1901) nenasvědčuje jednoznačně tomu, že by řidší styky mezi oběma literáty po dubnu r. 1891 byly důsledkem uvedené krize. Například r. 1894 korespondence opět nabyla na intenzitě, a to v souvislosti s překladem a připravovanou publikací Vrchlického novely „Svatá iluze“ v Itálii: tato akce byla totiž ohrožena cenzurním zásahem a Teza s Vrchlickým museli vzniklou situaci řešit (srov. dopisy č. 59, 60, 61, 65, 66, 67). Skutečností však zůstává, že po r. 1892 mají oba korespondenti spíše méně společných zájmů (Teza pracuje stále častěji na orientálních či klasických textech, což Vrchlického zajímá jen v omezené míře), takže dialog je méně vitální a dynamický než zpočátku (Vrchlický to formuluje v úvodu svého dopisu č. 73). Prokazatelně můžeme také z některých Vrchlického dopisů či tištěných Tezových kritik vyčíst jakoby omezenější citlivost, pohotovost a ochotu ve vztahu k partnerovi a kultuře, kterou v tomto vztahu zastupuje: např. Tezova recenze na Vrchlického překlad Foscola do italštiny (srov. pozn. 192) zřetelně prozrazuje to, že italský profesor věnuje české literatuře méně času a pozornosti než dříve; z Vrchlického dopisu č. 54 zase vyplývá jakoby záměrná neochota mentálně se vžít do Tezovy situace a pochopit jeho požadavky. V této době si také oba vzdělanci vytvořili na sebe navzájem názory, které nepostrádaly kritických aspektů. Platí to o Vrchlickém ve vztahu k Tezovi (srov. pozn. 305 a závěr pozn. 264) a prokazatelně to platí i o Tezovi, který si stále zřetelněji uvědomuje Vrchlického nepřístupnost kritice a dává to najevo v některých dopisech (srov. č. 51, 53) posílaných do Prahy a rovněž v tištěných kritikách (srov. např. pozn. č. 176, 249/C apod.). Postupuje však přitom nesmírně taktně: v podstatě říká, že kdyby Vrchlického nekritizoval, neměl by ani právo jej chválit.

Důvodem všech sporů a napětí mezi oběma muži byly ovšem pouze chyby, které Teza znovu a znovu objevoval ve Vrchlického překladech, což českého básníka neobyčejně trápilo a dráždilo, zejména v počáteční etapě jeho známosti s italským filologem. Zamyslíme-li se nad podstatou těchto sporů, dospějeme k poznatkům, které jsou zajímavé jak z hlediska teorie překladu, tak z hlediska obecně lidského. Je známou skutečností, že Vrchlický svou překladatelskou činností beze zbytku naplňoval lumírovský program kulturního dostižení ciziny. Snažil se překládat rychle a dát české slovesnosti vše to, co jí scházelo a bez čeho se nemohla obejít.^{CXLVII} Na druhé straně se však zdá prokazatelné, že tvůrčí akt, kterým překládání je, měl u Vrchlického často podobu maximálního citového zaujetí, hraničícího až s extází,^{CXLVIII} v jejímž průběhu nebyl schopen

CXLVII Srov. A. Pražák, *Vrchlickému ...*, op. cit., s. 187; srov. též druhý odstavec dopisu č. 52.

CXLVIII „(..) měl přímou slast při takovéto práci, že mu byl překlad ne nějakým běžným úkolem, nýbrž rozkoší, že tvůrčí chvíle vůbec mu byla jakési na nebe vstoupení, jako by jej byl uchvátil bés a zanesl do oblastí, v nichž se

racionálně domýšlet komplexní vazby, které mezi originálem a tlumočeným artefaktem existují. Zdá se, že byl (jak ostatně sám říká, srov. dopis č. 52) skutečně „člověkem prvního popudu“, jenž v okamžiku, kdy básnicky naformuloval představu či myšlenku, ji už miloval a nechtěl se jí za nic na světě vzdát. Sám si ostatně uvědomoval, že leckdy zůstal ve svém čtení cizích básníků něco dlužen právě filologické přesnosti.^{CLL}

Teza představoval zcela opačný typ literáta: byl racionální, filologicky přesný, až precizní, a objevoval někdy tak subtilní chyby, že nás to přivádí až k úžasu.^{CL} Navzdory skromnosti, kterou vždy ve vztahu k češtině projevoval, je možno bez nadsázky říci, že málokterý cizinec pronikl v té době tak hluboko do ústrojí českého jazyka jako on.^{CLI} Jako typickou ukázkou překladatelských chyb objevených Tezou uvádíme dva verše z Vrchlického překladu Ariostova *Zuřivého Rolanda*:

1. 14, 4, 3. Ariosto: „Se rompeste il baston giallo e vermiglio“;
Vrchlický: „S holí onou zelenou a žlutou“;

Vrchlického verš přirozeně dokonale zapadá do jeho vlastního překladu, metricky je nenapadnutelný. Teza však konstatuje, že barvy uvedené Ariostem v originále (žlutá a rudá) jsou barvami Španělska: v konkrétním případě jde o básnickou figuru, která má v textu důležitou

mu dýchalo nejvolněji. Když psal, jako by byl prý planul, hořel jako strom, zasažený bleskem.“ A. Pražák, *Vrchlickému ...*, op. cit., s. 194.

^{CLL} „Byl jsem vždy prašpatný filolog, ale měl jsem a mám posud divný dar, třeba bych nechápal syntaktické spojení, chytit smysl básníka nebo filologa.“ Z dopisu J. Vrchlického Sofii Podlipské z 11. 3. 1876 (*Dopisy Jaroslava Vrchlického se Sofií Podlipskou z let 1875–1876*, Praha 1917, s. 176). Uvedenou větu cituje v italském překladu také G. Maver, srov. op. cit. s. 16.

Uvedené pozorování nechce brát v pochybnost intelektuální aspekty překladatelské metody J. Vrchlického, které se prokazatelně uplatňovaly zejména v průběhu přípravných prací na formální stránce chystaného básnického artefaktu. Ke komplexnímu zhodnocení Vrchlického překladatelské estetiky, zejména pokud jde o programové podřízení detailů celku (které teoreticky zdůvodňuje skutečnost, že estetická funkce slova ve verši se může stát důležitější než jeho význam), srov. Jiří Levý, *České teorie překladu* (Praha 1957), s. 173–190. Od téhož autora srov. rovněž *Umění překladu* (Praha 1983), s. 111–135.

^{CL} Srov. např. dopis č. 44 a pozn. 165, 169; dále pak pozn. 176, 249/C, 304.

^{CLI} Jako příklad jednoho z mála Tezových omylů uvádíme následující sloku z Tassova *Osvobozeného Jeruzaléma* přeloženého J. Vrchlickým (II. zpěv, 1. strofa): „Co tyran zatím hotuje se k boji / tu Ismen jednou přijde k němu v tísni, / ten Ismen kouzelník tu před ním stojí, / jímž mrtví z hrobu vyjdou, cítí, dýší, / ten Ismen, jehož zařikání bojí / se Pluto sám ve pekelné své říši / a půjčuje mu duchy k dílu zlému, / jež poutá, pouští, jak je libo jemu.“ Za podmět věty naznačeného verše považuje Teza Pluta a vyčítá to Vrchlickému, protože v originále je to Ismen (srov. jeho kritiku, popsanou v pozn. 73). V tomto případě Teza nemá pravdu: k tomu, aby jí měl, by však stačilo, kdyby byl šestý verš zakončen čárkou!

významovou roli. Vrchlického překlad je tedy nevyhnutelně významově plytký, nemá ony konotace, které básník originálu dal.

2. 3, 55, 8: Ariosto: „Tedesco, Greco, Ispano e Franco“;
Vrchlický: „vše Řeky, Franky, Němce pochovávat“;

Momentální tvůrčí inspirace poplatná metrickému diktátu tu způsobila, že se z Vrchlického textu vytratil Španěl, což je podle Tezy významově opět neúnosné.

Přihlédneme-li k protikladnému tvůrčímu založení obou vzdělanců, snadno pochopíme jejich stanoviska. Vrchlický se zatvrdil v názoru, který sdělil Blokšovi (srov. pozn. 305 a závěr pozn. 264) a ze kterého se později stalo klišé, protože byl převzat některými literárními historiky.^{CLII} Tento Vrchlického postoj se projevuje zcela jednoznačně v druhém, opraveném vydání Dantova *Nového života* a *Básní lyrických*^{CLIII}; ze všech chyb, které Teza našel a o kterých je možno konstatovat, že jsou oprávněné, Vrchlický opravil jenom dvě; a v textu předmluvy děkuje překladatel za cenné rady a připomínky pouze Blokšovi! Vrchlický tím dal najevo, že Tezovy názory nemíni brát v úvahu, a to bylo nesprávné a také nespravedlivé.

Přítomnost rušivých prvků ve vzájemném vztahu Vrchlického a Tezy nesmíme však zveličovat. Teza napsal v době, v níž byl s českým básníkem ještě ve styku (tedy do r. 1901), dalších devět prací o české kultuře a z české literatury (srov. pozn. 192; 203; 207; 228; 249/A, B, C; 264; 304), které jsou poznamenány obdivem vůči práci českých vzdělanců a vůči tvůrčí vitalitě samotného Vrchlického. Pokud jde o našeho národního básníka, dál se s důvěrou na Tezu obracel a považoval jej nadále za nejdůležitějšího ze svých italských korespondentů. Dvě krátké básničky, kterými se celá korespondence uzavírá (srov. dopisy č. 95 a 96), syntetizují vzájemný vztah obou vzdělanců a úctu, kterou k sobě navzájem navzdory všemu pociťovali.

Pokusíme se nyní postihnout význam předkládané literární korespondence mezi J. Vrchlickým a E. Tezou, jak vyplývá z úhlu sledovaného v této práci a z analýzy vlastního materiálu.

1. Písemný vztah mezi oběma vzdělanci konotuje nepochybně první přímý, soustavný, široký a koncepční vztah mezi oběma národními literaturami, jehož novost je dána především tím, že základním klíčem k němu jsou téměř výhradně oba příslušné národní jazyky. Tři německy psané dopisy J. Vrchlického vyjadřují v tomto smyslu připomínku postupně překonávané minulosti, v níž čeští spisovatelé a překladatelé museli použi-

CLII Srov. např. V. Tichý, *op. cit.*, s. 482.

CLIII Praha 1897.

vat jiných jazyků (latiny, němčiny) aby rozuměli a aby jim bylo porozuměno.^{CLIV}

2. Vrchlický i Teza jsou logickými produkty národních obrození, která v obou zemích probíhala téměř současně. V postojích obou cítíme neobyčejný význam, který měla pro vzdělance 19. století národní kultura a její vitalita. Dopisy prozrazují namnoze i specifické skutečnosti, které charakterizovaly rozvoj národních kultur v obou zemích. Oba vzdělanci se situují na laické, nábožensky indiferentní pozice, odpovídající tehdejší liberálně buržoazní světonázorové vizi skutečnosti, Teza je však vůči klerikalismu silněji zaujat (papežský stát byl největší brzdou v procesu sjednocování Itálie), jak vyplývá i ze způsobu, jímž doporučuje Vrchlickému k přečtení básníka Manniho (srov. dopisy č. 12 a 17).

3. Vrchlický si začíná dopisovat s Tezou v době, kdy je na vrcholu svých lidských i tvůrčích sil. Postupně se však v jeho pracovním i soukromém životě začíná objevovat stále více stínů (roztržky s přáteli, vztah ke generaci 90. let, nesoulad v manželství a manželská krize v r. 1892 apod.). Český básník je nesmírně zdrženlivý a nikdy Tezu o svých vážných problémech explicitně neinformuje. Jeho dopisy však občas prozrazují těžký duševní stav, v němž se nacházel. Dá se předpokládat, že počáteční nadšení, s nímž se Vrchlický do dopisování s Tezou pustil, a pokus o navázání hlubšího lidského vztahu, který v této souvislosti podnikl (srov. např. výměnu fotografií, na které tak naléhavě trval), je také výrazem určitého zklamání, jež pramenilo z řady neuspokojivých faktorů charakterizujících jeho pracovní život v Praze. V pozdějších dopisech se pak zřetelně odráží i jisté zklidnění, ke kterému se Vrchlický ve vztahu k Tezovi dopracoval v r. 1894 a díky kterému přijímal jeho kritiku bez diskusí a dokonce s jistou pokorou (srov. např. dopisy č. 62, 63, 71 apod.). V té době sice konflikt Vrchlického s mladou uměleckou a literární generací 90. let vrcholí, je však známo, že ve druhé polovině 90. let český básník zaujme podobně snášenlivý postoj též vůči Macharovi, Karáskovi ze Lvovic a dalším. V tomto smyslu by Vrchlického dopisy Tezovi mohly být prvním signálem jeho postupného smiřování se světem.

4. Neodpovídá skutečnosti to, co literární historikové (V. Tichý) někdy říkali o Tezovi pod vlivem Vrchlického poznámek adresovaných Blokšovi. Teza nebyl ani slovíčkář, ani pedant: jeho postoj ke světu a k umění je charakterizován skromností a neobyčejnou erudicí. Kritické referáty, které psal o různých literárních artefaktech, nejsou vůbec poznamenány nadutostí, intelektuálním sebevědomím a přehnaným puntičkářstvím,

CLIV První česko-italský slovník (Josef Flekáček, 1890) byl kapesního charakteru. Až r. 1906 vyšel první větší italsko-český slovník Karla Lose a Fr. Povera. Je tudíž pochopitelné, že tam, kde Teza i Vrchlický chtěli být maximálně přesní a explicitní a kde se chtěli vyvarovat nedorozumění, museli ještě užívat němčiny.

nýbrž laskavostí a profesionální poctivostí. Teza je doopravdy jedinečným zjevem italské literární vědy, který mohl pro českou kulturu udělat více, než co od něho máme. Jako literární kritik se Teza staví vlastně na podobné pozice jako F. X. Šalda, T. G. Masaryk a J. Karásek ze Lvovic, když vyčítali Vrchlickému — překladateli málo individualizovaný básnický styl, věcné nepřesnosti, vynechávky, povrchnost apod.^{CLV} Z psychologického hlediska se pak Emilio Teza jeví jako typický Ital: ukazoval, co umí, a potřeboval slůvko uznání, potřeboval být pochválen za to, jak dobře rozumí češtině a jak subtilní chyby je schopen najít (srov. začátek dopisu č. 93). Vrchlickému zabránila přehnaná vztahovačnost v tom, aby si tyto skutečnosti uvědomil. Je možné, že svou počáteční nedůtklivostí Vrchlický Tezovo zanicení pro bohemistiku poněkud zbrzdil.

5. Kosmopolitní lumírovec Jaroslav Vrchlický se v průběhu celé své literární korespondence s E. Tezou jeví jako vášnivě zanicený obhájce a propagátor národní kultury. Také své osobní úspěchy (přijetí za člena padovské akademie apod.) a svou intenzivní překladatelskou činnost považuje za projev síly české kultury, na jejíž tradice je hrdý a za níž prostřednictvím Tezy zaujatě intervenuje i v italském časopise *Lettere e arti* (srov. dopis č. 38).

6. Leitmotivem celého listáře je úžas, s nímž Teza sleduje nejenom práci J. Vrchlického, její rychlost a kvalitu, ale i neobyčejně dynamický rozkvět celé české národní kultury v 19. století. Potvrzuje to tezi o jedinečnosti českého národního obrození a kultury, která z něho vzešla. Některé výroky Emilia Tezy, který měl rozsáhlý přehled o světovém literárním a kulturním dění, a mohl proto kvalifikovaně srovnávat, jsou v tomto smyslu neobyčejně cenné (srov. dopis č. 75). Nad celou řadou českých kulturních jevů a osobností 19. století, které se v korespondenci objevují a které rovněž naplňují literární vztah mezi oběma vzdělanci, vysoko ční postava K. J. Erbeny, skutečného protagonisty celého listáře a spojovacího článku mezi Tezovou literární kulturou a J. Vrchlickým. Nesdílí-li český básník stoprocentně Tezovo zaujetí pro českou lidovou slovesnost, je naopak s italským profesorem dokonale zajedno v tom, že Erben patří k důležitým zjevům evropské kultury 19. století. V předmluvě, kterou Vrchlický píše k Erbenově *Kytici* (vydání z r. 1890, srov. dopis č. 41, pozn. 154) je nápadně často zdůrazňována výrazná národnost této sbírky a její etický význam. Erbenovu obraznost staví Vrchlický výše než obraznost Máchovu a v *Kytici* vidí dílo, které uzavírá celou jednu epochu české literatury (v níž tvořili Jungmann, Kollár, Čelakovský, Mácha, Hollý) a které stojí zároveň na prahu modernější doby, díky čemuž je oceňováno i mladšími uměleckými generacemi (s. II—III uvedené předmluvy). Český básník také nabádá Tezu k překladu celé *Kytice* do

CLV Srov. Jiří Levý, *České theorie . . .*, op. cit., s. 192—194.

italštiny (srov. dopis č. 94). Teza o Erbenovi mluví velmi často nejenom ve svých dopisech, ale i ve svých recenzích a statích (srov. např. pozn. 207). Z Erbena také italský profesor nejčastěji překládá. Je pravděpodobné, že novoromantismus, který poznamenal částečně i dobu, v níž Vrchlický i Teza působili a v níž si dopisovali, se lépe shlížel v erbenovském lidovém a mytologizujícím romantismu než v máchovském rozervanectví byronovského typu. Zdá se ostatně, že Erben byl oběma korespondentům podstatně bližší než Máchá i svými občanskými postoji a celkovým způsobem života.

7. Kulturní orientace Jaroslava Vrchlického na Itálii není náhodným jevem, nýbrž klíčovým prvkem programové činnosti českého básníka a překladatele, jenž soudil, že vývoj italské společnosti v 19. století má mnoho analogií s naším vlastním vývojem a že studium italské kultury a literatury je v tomto smyslu nesmírně poučné. V kulturním pronikání k italským (a vůbec cizím) literárním jevům viděl cestu k pozvednutí naší vlastní literatury k světovosti.^{CLVI} Svou prací překladatelskou i básnickou naplňoval J. Vrchlický tento program. V jeho vztahu s E. Tezou a ve všech skutečnostech, jichž se tento vztah dotýkal, můžeme proto oprávněně vidět vyvrcholení a syntézu dosavadní historie česko-italských literárních vztahů a zároveň mocný inspirační podnět, který bude rozvíjen během celého 20. století až do našich dnů.

